

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Kristin Simonsson

Straffet för mord i fokus

– Om behovet av förändring och förslaget
på en utvidgad straffskala

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Helén Örnemark Hansen

Ämnesområde
Straffrätt

Termin
HT 2008

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Syfte och frågeställningar	7
1.2 Avgränsningar	8
1.3 Metod och material	8
1.4 Disposition	9
2 ALLMÄNT OM STRAFFSKALOR OCH STRAFFMÄTNING	10
2.1 Påföljdsbestämningsreformen och gällande principer för straffsystemet	10
2.2 Straffskalor	11
2.2.1 Straffskalornas omfattning	11
2.2.2 Utformandet av straffskalor	12
2.3 Straffmätning	13
2.3.1 Fastställande av straffvärdet	13
2.3.2 Straffskärpning och strafflindring	14
2.3.3 Särskilt om intresset av en enhetlig rättstillämpning	14
3 DEN NUVARANDE STRAFFSKALAN FÖR MORD	16
3.1 Överväganden i samband med brottsbalkens tillkomst	16
3.2 Några senare överväganden	18
3.2.1 Fängelsestraffkommitténs förslag angående straffskalor och straffnivåer	18
3.2.2 Synpunkter från Utredningen om frigivningsprövning av livstidsdömda	19
4 STRAFFMÄTNINGEN FÖR MORD – MED FOKUS PÅ AVGÖRANDET I NJA 2007 S. 194	20
4.1 Utvecklingen före NJA 2007 s. 194	20
4.2 Avgörandet i NJA 2007 s. 194 och dess konsekvenser för straffmätningens praxis	21

5	OMVANDLING AV LIVSTIDSSTRAFF	24
5.1	Bakgrunden till införandet av omvandlingslagen	24
5.2	Kriterierna för omvandling	25
5.2.1	Den tid som avtjänats och de omständigheter som legat till grund för straffmätningen	26
5.2.2	Risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag	27
5.2.3	Misskötsamhet och främjande av anpassning till samhället	29
6	ETT FÖRSLAG PÅ EN UTVIDGAD STRAFFSKALA FÖR MORD	30
6.1	Straffnivåutredningen	30
6.2	Utredningens uppdrag enligt tilläggsdirektivet	31
6.3	Utgångspunkter till grund för utredningens överväganden	32
6.4	En höjd straffnivå för mord	32
6.4.1	Varför en höjd straffnivå?	33
6.4.2	Två sätt att höja straffnivån	33
6.5	Behovet av en nyanserad straffmätning för mord	35
6.6	Närmare om innebörden av utredningens förslag	36
6.6.1	Omfattningen av den tidsbestämda delen av straffskalan	36
6.6.2	Det fortsatta behovet av omvandling av livstidsstraff	37
6.7	Något om den lagtekniska utformningen	38
6.7.1	Regleringen i förhållande till bestämmelserna i 26 kap. brottsbalken	38
6.7.2	Ändring av straffskalan för mord samt vissa övriga straffskalor som innehåller fängelse på livstid	39
7	ANALYS OCH SLUTSATSER	40
7.1	Den nuvarande ordningen	40
7.1.1	Straffskalans utformning och dess konsekvenser för straffmätningen	40
7.1.2	NJA 2007 s. 194 och straffnivån för mord	41
7.1.3	Omvandling av livstidsstraff	42
7.2	Straffnivåutredningens förslag på en utvidgad straffskala	44
7.2.1	Utvidgandet av den tidsbestämda delen av straffskalan	44
7.2.2	Straffnivån för mord höjs	46
7.2.3	En minskad användning av livstidsstraffet	47
7.3	Slutsatser och avslutande synpunkter	47
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	50
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	52

Summary

This thesis discusses the way that the punishment for murder is constructed in Swedish law today. It also examines a report, *Straffskalan för mord* (SOU 2007:90), presented by a committee of inquiry, *Straffnivåutredningen*, stating that the current range of punishment for murder should be extended. My objective is to analyze whether or not there is a need for change and, if so, the proposal made by *Straffnivåutredningen* is a suitable alternative.

According to chapter 3 section 1 of the Swedish Penal Code, a person who takes the life of another shall be sentenced for murder to imprisonment for ten years or for life. A person who is sentenced to imprisonment for ten years may be released on parole after serving close to seven years of the sentence. A person serving life in prison can, on the other hand, only be released after being granted clemency by the Government or after the life sentence, in accordance with certain criteria, is converted to a time-limited sentence by a court of law. It is, however, not possible to convert a life sentence to a less severe sentence than 18 years of imprisonment. Lifetime convicts must therefore serve a minimum of twelve years of incarceration before getting out on parole.

The current range of punishment for murder was introduced when the Swedish Penal Code took effect in 1965. The range of punishment has since been the subject of consideration on a few occasions, but nothing has come of it. In recent years the punishment for murder has once again been a topic of discussion. The Swedish Supreme Court stated in a March 2007 ruling, referred to as NJA 2007 s. 194, that only the most serious murders should result in life imprisonment. It can be assumed that the court's reason for making such a statement was to try to put a stop to the increasing number of life imprisonment sentences. Such a result has subsequently been achieved.

I have upon examining the current order found that the range of punishment for murder in its present form presents the courts with very few sentencing possibilities. There is no room to appropriately consider mitigating and aggravating circumstances when determining the punishment for murder, and the fundamental principle of proportionality is thus to a certain extent overlooked. Furthermore, the fact that the range of punishment only consists of two alternatives that widely differ in severity also leads to a striking threshold effect. In addition to this, it can be argued that the by the Supreme Court recently established level of punishment for murder is too low compared to the levels of punishment for other crimes. Lastly, I want to point out that well-founded objections also can be made against the way in which life imprisonment sentences are converted into time-limited sentences.

The question then is whether or not the proposal presented by *Straffnivåutredningen* is a suitable solution to the problems described above.

Straffnivåutredningen proposes that a person who has been convicted of murder should be sentenced to imprisonment for either a fixed term of not less than ten years and at most 18 years or for life. By extending the range of punishment in this fashion it will be possible to vary the punishment offenders receive based on the presence of mitigating and aggravating circumstances in each individual case. Extending the range of punishment will furthermore have a positive effect on the comparatively low level of punishment for murder. It is also likely to lead to a decreased number of life imprisonment sentences, which in turn will lead to a future decrease in court matters concerning the arguably problematic conversion of life imprisonment sentences. To sum it up, it is my opinion that the proposal put forward by Straffnivåutredningen constitutes a major improvement over the current situation. I would therefore recommend that the range of punishment for murder be extended.

Sammanfattning

Den här framställningen behandlar straffet för mord så som det ser ut idag samt det förslag på en utvidgad straffskala för mord som Straffnivåutredningen har lagt fram i sitt delbetänkande Straffskalan för mord (SOU 2007:90). Syftet är att utreda huruvida det finns ett behov av förändring och om Straffnivåutredningens förslag i så fall är en lämplig lösning.

Den som berövar annan livet skall enligt 3 kap. 1 § BrB dömas för mord till fängelse i tio år eller på livstid. Ett tioårigt fängelsestraff leder vanligtvis till att den dömda blir villkorligt frigiven efter att ha avtjänat knappt sju år av sitt straff. För den som däremot blir dömd till livstids fängelse gäller ett helt annat system. Frigivning från ett sådant straff kan endast ske antingen genom att regeringen beviljar nåd eller genom att en domstol, efter att ha gjort en prövning utifrån ett visst antal uppställda kriterier, tidsbestämmer straffet. Det är dock inte möjligt att omvandla ett livstidsstraff till ett kortare tidsbestämt straff än fängelse i 18 år, vilket ger en faktisk verkställighetstid på tolv år.

Den nuvarande straffskalan för mord infördes i samband med att brottsbalken trädde i kraft 1965. Straffskalan har sedan dess varit föremål för vissa överväganden genom åren, men dessa har emellertid inte resulterat i lagstiftning. Under de senaste åren har dock frågan om straffet för mord fått förnyad aktualitet. I ett avgörande från mars 2007, NJA 2007 s. 194, uttalade HD att livstidsstraffet bör förbehållas de allvarligaste fallen av mord. Syftet bakom detta uttalande får anses vara att bromsa den i praxis uppkomna utvecklingen mot en ökad användning av livstidsstraffet. Uttalandet har även visat sig få genomslag i praxis och antalet livstidsstraff som döms ut har således börjat minska.

Vid en granskning av den nuvarande ordningen kan först och främst konstateras att det sätt som den nuvarande straffskalan är utformad på leder till begränsade straffmätningmöjligheter för domstolarna. Förmildrande och försvårande omständigheter kan inte beaktas i tillräcklig utsträckning och den grundläggande principen om rättvis proportionalitet får således inte tillbörligt genomslag vid straffmätningen. Det faktum att straffskalan endast består av två alternativa straff, som ligger mycket långt ifrån varandra vad gäller faktisk verkställighetstid, ger dessutom upphov till en markant tröskeffekt. Till detta kommer att gällande straffmätningsspraxis medför att straffnivån för mord kan anses vara för låg i förhållande till de straffnivåer som gäller för övriga brott. Det kan slutligen dessutom på goda grunder göras invändningar mot det system som gäller för omvandling av livstidsstraff till tidsbestämda straff.

Fråga är då om Straffnivåutredningens förslag är en lämplig lösning på de problem som finns inom ramen för den nuvarande ordningen.

Straffnivåutredningen föreslår att straffskalan för mord skall utvidgas så att det för mord skall dömas till fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid. Ett sådant utvidgande av straffskalan innebär att straffmätningen kan göras mer nyanserad, då det finns utrymme att i större utsträckning beakta olika förmildrande och försvårande omständigheter. Samtidigt medför förslaget även att den jämförelsevis låga straffnivån för mord kan höjas. Det skall avslutningsvis också framhållas att det, genom att det blir möjligt att döma ut längre tidsbestämda straff, torde ske en minskning av användandet av livstidsstraffet. Detta är positivt, då det innebär att antalet omvandlingsärenden på sikt kommer att bli färre. Straffnivåutredningens förslag leder således till en klar förbättring jämfört med den ordning som gäller idag. Förslaget får därför anses vara mycket gångbart, och det bör, enligt min mening, i stora delar läggas till grund för ny lagstiftning.

Förord

Min tid som student på Juridicum börjar gå mot sitt slut och det mål jag hela tiden haft siktet inställt på finns nu inom räckhåll. Det har varit en mycket spännande och lärorik tid, men det har även funnits stunder då stressen och kraven har gjort det svårt att uppskatta vilken förmån det faktiskt är att få studera juridik i Lund. Det är dock inte dessa stunder som jag tänker bära med mig i minnet, utan jag kommer att se tillbaka på livet som jur. stud. som en fantastiskt berikande upplevelse som stärkt mig inför framtiden.

Det är brukligt att i förordet tacka de personer som på olika sätt har bidragit till framställningens tillkomst. Jag vill därför först och främst tacka min familj, som alltid har funnits där för mig och på alla möjliga sätt och vis hjälpt mig när jag har behövt det. Även mina vänner förtjänar i det här sammanhanget ett tack. De roliga stunderna med er har gjort studierna lättare att ta sig igenom. Jag vill avslutningsvis även rikta ett särskilt tack till min handledare Helén Örnemark Hansen för intressanta diskussioner och värdefull vägledning under mitt arbete med den här framställningen.

Ljungby i december 2008

Kristin Simonsson

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Direktiv
HD	Högsta domstolen
JK	Justitiekanslern
Kap.	Kapitel
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I
NSL	Narkotikastrafflagen (1968:64)
OmvL	Lagen (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid
PM	Promemoria
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
SL	1864 års strafflag
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

Mord är det grövsta av de allvarliga våldsbrotten. Straffet för detta brott är av stor principiell vikt när det gäller att markera samhällets avståndstagande från grova våldsgärningar. Straffskalan och även straffmätningen för mord tydliggör inte enbart samhällets syn på brottets förkastlighet som sådant, utan fastställer också en högsta straffnivå som straffen för de övriga våldsbrotten i enlighet med proportionalitetsprincipen har att förhålla sig till.

Bestämmelsen om mord återfinns i 3 kap. 1 § BrB. Enligt den skall den som berövar annan livet dömas för mord till fängelse i tio år eller på livstid. Denna nuvarande straffskala för mord infördes i samband med att brottsbalken trädde i kraft 1965 och har inte ändrats sedan dess. Frågan om straffet för mord har dock fått förnyad aktualitet under senare år. I ett avgörande från den 30 mars 2007 (NJA 2007 s. 194) uttalade HD att livstidsstraffet bör förbehållas de allvarligaste fallen av mord, vilket innebär att fängelse i tio år numera utgör normalpåföljden för mord. Senare under 2007 uppmärksammades frågan om straffet för mord även av regeringen, som gav den pågående Straffnivåutredningen i uppdrag att med förtur i ett delbetänkande se över straffskalan för mord ”i syfte att skapa utrymme för en mer nyanserad straffmätning och därigenom också en höjd straffnivå för detta brott.”¹ Detta ledde till att Straffnivåutredningen i november samma år presenterade ett förslag på en utvidgad straffskala i sitt betänkande Straffskalan för mord (SOU 2007:90). I skrivande stund befinner sig utredningens förslag hos Lagrådet för granskning.

1.1 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna framställning är att besvara följande frågeställning:

- Finns det ett behov av förändring vad gäller straffet för mord och är i så fall det förslag som presenteras i SOU 2007:90 ett lämpligt alternativ?

För att uppnå detta syfte kommer jag att granska såväl den nuvarande ordningen som det förslag på en utvidgad straffskala som Straffnivåutredningen har lagt fram. Jag kommer även att använda mig av följande hjälpfrågeställningar:

- Vilka problem finns det inom ramen för den nuvarande ordningen?
- Kan dessa problem lösas genom Straffnivåutredningens förslag på en utvidgad straffskala?

¹ Dir. 2007:137, s. 1.

1.2 Avgränsningar

Under mitt arbete med denna framställning har jag märkt att straffskalan för mord genom åren inte har blivit föremål för någon större diskussion, åtminstone inte förrän avgörandet i NJA 2007 s. 194 meddelades. Den allmänna debatten har istället handlat om livstidsstraffets vara eller icke vara. Den här framställningen syftar emellertid inte till att behandla frågan om ett eventuellt avskaffande av livstidsstraffet. För en fördjupning i denna fråga hänvisar jag istället till ett annat examensarbete vid Lunds universitet, Livstidsstraffet – bibehållas eller avskaffas?, författat av Tanja Johansson 2007.

Jag har heller inte för avsikt att i den här framställningen redogöra för livstidsstraffet som sådant. Jag kommer emellertid i ett kapitel att behandla systemet med omvandling av livstids fängelse till fängelse på viss tid. Anledningen till att jag har tagit med ett sådant kapitel är att livstidsstraffet inte bara är en del av straffskalan för mord, utan faktiskt också i praktiken tillämpas som straff för detta brott. Kapitlets förekomst kan dessutom motiveras utifrån det faktum att användningen av livstids fängelse som straff för mord ligger till grund för en tämligen omfattande diskussion i SOU 2007:90.

Vad gäller straffmätningen för mord kan sägas att jag har valt att inte göra en genomgång av påföljdspraxis och de omständigheter som har visat sig vara av betydelse för straffmätningen, utan avsnittet om straffmätningen syftar istället till att ge läsaren en inblick i hur straffmätningen har utvecklats i praxis genom åren. Därmed är inte sagt att en sådan genomgång av praxis, särskilt i ljuset av avgörandet i NJA 2007 s. 194, inte skulle vara av intresse. Det är dock min åsikt att en mer omfattande granskning av praxis inte hör hemma i den här framställningen utan istället förtjänar att bli föremål för en egen framställning.

I SOU 2007:90 behandlas utöver förslaget på en utvidgad straffskala för mord vissa andra frågor som rör utdömandet av fängelse på livstid samt vissa promulgationsfrågor. Dessa frågor kommer emellertid inte att behandlas i någon större utsträckning i den här framställningen. Jag kommer heller inte att ta upp frågan om straffet för mord för unga lagöverträdare, eftersom denna framställning är inriktad på straffet för vuxna lagöverträdare.

1.3 Metod och material

Jag använder mig i min framställning av en traditionell juridisk metod. Den nuvarande ordningen för straffet för mord granskas huvudsakligen utifrån lagtext, förarbeten och praxis, men även viss doktrin förekommer. Jag har dessutom använt mig av viss statistik från Brå.

Framställningens sjätte kapitel utgörs av en granskning av de överväganden som lett fram till förslaget på en utvidgad straffskala för mord. Denna del är därför huvudsakligen baserad på innehållet i SOU 2007:90.

1.4 Disposition

Min framställning är disponerad på så sätt att den inleds med ett mer allmänt hållet andra kapitel, i vilket det inledningsvis mycket översiktligt redogörs för de principer på vilka vårt nuvarande straffsystem grundar sig. Resterande delen av kapitlet är ägnat åt att beskriva straffskalor och straffmätning i allmänhet. Syftet med detta kapitel är att läsaren skall få en inblick i de olika stegen för bestämmandet av straff.

De tre nästföljande kapitlen, kapitel tre till fem, behandlar den ordning som idag gäller för bestämmandet av straff för mord. I kapitel tre granskas de överväganden som legat till grund för utformandet av den nuvarande mordbestämmelsen och dess straffskala. Även vissa andra överväganden som inte har lett till lagstiftning tas här upp. Därefter behandlas straffmätningen för mord och den utveckling som har skett i praxis i kapitel fyra. Fokus i det här kapitlet ligger på HD:s avgörande i NJA 2007 s. 194. Efter detta följer i kapitel fem en redogörelse för systemet med omvandling av livstidsstraff till tidsbestämda straff.

Straffnivåutredningens förslag på en utvidgad straffskala för mord presenteras sedan i kapitel sex. I kapitlet granskas utredningens förslag samt de överväganden som ligger till grund för detta. Kapitlet innehåller även en kort presentation av Straffnivåutredningen och dess uppdrag.

Framställningens sjunde och sista kapitel utgörs av en analys. I kapitlet analyseras först den nuvarande ordningen och därefter det förslag som Straffnivåutredningen lagt fram. Kapitlet avslutas sedan med att jag redogör för mina slutsatser samt besvarar min huvudsakliga framställning.

2 Allmänt om straffskalor och straffmätning

2.1 Påföljdsbestämningsreformen och gällande principer för straffsystemet

Det svenska straffsystemet av idag präglas av ett nyklassicistiskt² synsätt som sätter proportionalitetstänkandet i centrum. Straffsystemet är emellertid inte ideologiskt enhetligt, utan det finns inslag av såväl allmän- och individualprevention som humanitet.³ Detta innebär att det förekommer avvikelser från proportionalitetstänkandet i både skärpande riktning (för att tillgodose brottspreventiva intressen) och i mildrande riktning (för att tillgodose intresset av humanitet).

Införandet av nyklassicistiska tankeströmningar i straffsystemet kom som en reaktion på den tidigare förhärskande behandlingstanken, som under 1970-talet i en större utsträckning började uppfattas som mindre lyckad p.g.a. rättssäkerhets- och effektivitetsskäl. Reaktionen kom tydligast till uttryck i och med avskaffandet av de tidsbestämda påföljderna ungdomsfängelse (1980) och internering (1981) samt den påföljdsbestämningsreform som trädde i kraft den 1 januari 1989.⁴

Påföljdsbestämningsreformen, som är baserad på det utredningsarbete som redovisats i fängelsestraffkommitténs huvudbetänkande, Påföljd för brott (SOU 1986:13-15), innebar en omfattande förändring av den grundläggande ordningen för påföljdsbestämning i svensk rätt. Den paragraf som tidigare låg till grund för domstolarnas val av påföljd, dåvarande 1 kap. 7 § BrB⁵, utmönstrades ut lagtexten och ersattes av två nya kapitel (29 och 30 kap. BrB) som mer utförligt reglerar påföljdsbestämningen.⁶

Den ideologiska utgångspunkt som låg till grund för reformen var att påföljdsbestämningen bör ge uttryck för brottets förkastlighet och det mått av klander som den brottslige förtjänar.⁷ Straff skall således dömas ut efter förtjänst och stå i rättvis proportion till det brott som begåtts. Den här principen om rättvis proportionalitet genomsyrar straffsystemet och gäller såväl vid utformningen av ny lagstiftning som vid domstolarnas straffmätning. Principen är även nära förknippad med ekvivalensprincipen, som innebär att lika brottstyper och lika brott skall behandlas lika vid

² Termen nyklassicism är dock omdiskuterad. Se t.ex. Jareborg och Zila, s. 98.

³ Jareborg och Zila, s. 97.

⁴ *Ibid.*, s. 97f.

⁵ Enligt detta lagrum skulle rätten vid valet av påföljd ”med iakttagande av vad som kräves för att upprätthålla allmän laglydnad, fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället.”

⁶ Prop. 1987/88:120, s. 39ff.

⁷ Jareborg och Zila, s. 98.

tilldelandet av straff. Tillsammans innebär dessa två principer att svårare brott skall bestraffas strängare än lindrigare brott, samtidigt som brott som är lika svåra skall bestraffas lika strängt.⁸

I samband med påföljdsbestämmningsreformen 1989 infördes även begreppet ”straffvärde” i lagtexten. Begreppet är i första hand ett uttryck för ett brotts mått av förkastlighet. Straffvärdet är av grundläggande betydelse såväl när lagstiftaren utformar straffskalor för de olika brotten (abstrakt straffvärde) som när domstolarna med ledning av en viss begången gärnings svårhet skall mäta ut straff i det enskilda fallet (konkret straffvärde).⁹

2.2 Straffskalor

2.2.1 Straffskalornas omfattning

Det är genom straffskalorna som lagstiftarens uppfattning om allvaret i de olika straffbelagda gärningarna kommer till uttryck. En straffskalans omfattning skall återspegla det mått av förkastlighet som den aktuella gärningstypen anses ha. Straffskalans omfattning kan sedan jämföras med straffskalorna för andra brott. Vid en sådan jämförelse framgår de olika brottstypernas s.k. abstrakta straffvärde, d.v.s. hur allvarliga de anses vara i förhållande till varandra.¹⁰ Det kan således exempelvis konstateras att grovt bedrägeri (9 kap. 3 § BrB), som har en straffskala som omfattar fängelse i lägst sex månader och högst sex år, har ett högre abstrakt straffvärde än misshandel av normalgraden (3 kap. 5 § BrB), varpå fängelse i högst två år kan följa.

I straffskalorna anges bötes- och/eller fängelsestraff. Fängelsestraffet skall enligt 1 kap. 5 § BrB alltid anses vara det svårare av de två straffen. På bötesnivån anges inga särskilda straffmaxima eller straffminima i straffskalorna, utan istället tillämpas de generella regler för utdömandet av böter som finns i 25 kap. BrB. På fängelsenivån, däremot, anges alltid ett straffmaximum för varje brottstyp.¹¹ Det strängaste straffmaximum som finns i svensk rätt är fängelse på livstid. Detta straffmaximum finns f.n. i straffskalorna för 28 olika brott, bl.a. mord, människorov och grov mordbrand.¹² Nästan samtliga utdömda livstidsstraff i modern tid har dock avsett mord (inklusive försök, förberedelse och medverkan till detta brott). Det kan exempelvis nämnas att endast en person har dömts till fängelse på livstid för annat brott sedan brottsbalken trädde i kraft 1965.¹³ Mord är således det brott som i praktiken är belagt med strängast straff.

⁸ Borgeke, s. 30.

⁹ Jareborg och Zila, s. 100.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*, s. 15.

¹² 26 av de brott som har livstids fängelse i straffskalan utgör brott mot brottsbalken. De övriga två brotten återfinns i särskilda lagar utanför brottsbalken. Det rör sig om folkmord, som regleras i 1 § lagen (1964:169) om straff för folkmord, och terroristbrott, som regleras i 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott.

¹³ Stig Bergling dömdes till livstids fängelse för grovt spioneri 1979. Han benådades 1997.

Andra straffmaxima som används för fängelsestraffen är sex månader, ett år, två år, tre år, fyra år, sex år, åtta år och tio år. I vissa fall anges i straffskalorna även särskilda straffminima för fängelsestraffen. Om så inte är fallet gäller den allmänna regeln i 26 kap. 1 § BrB om ett minimum på 14 dagars fängelse. De särskilda straffminima som kan förekomma i straffskalorna är sex månader, ett år, två år, fyra år och sex år. I enstaka fall förekommer även fängelse i tio år som straffminimum.¹⁴

Med tanke på det antal straffminima och straffmaxima som lagstiftaren har laborerat med ser straffskalorna mycket olika ut. Minst 25 olika varianter av straffskalor används idag i brottsbalken och inom specialstraffrätten. Dessa straffskalor har emellertid tillkommit vid olika tidpunkter under en sextioårsperiod och är därför inte värderingsmässigt samordnade.¹⁵ Det har t.ex. från flera håll hävdats att förmögenhetsbrotten i 8-12 kap. BrB överlag är straffvärdemässigt övervärderade, särskilt i förhållande till våldsbrotten.¹⁶

2.2.2 Utformandet av straffskalor

När lagstiftaren kriminaliserar icke önskvärda gärningar ligger det alltid allmänpreventiva skäl till grund för detta. Själva syftet med att kriminalisera olika gärningar är ju att genom såväl avskräckning som moralbildning och moralförstärkning försöka minska förekomsten av dessa gärningar. När sedan beslut om kriminalisering väl tagits uppkommer frågan om vilken straffskala som skall knytas till brottet.¹⁷

Vid utformandet av straffskalan måste någon form av rättviseresonemang ske. Härvid blir principerna om proportionalitet och ekvivalens av stor betydelse. Straffskalan skall således bestämmas i proportion till brottets svårhet samtidigt som lika svåra straff skall sättas ut för likvärdiga brottstyper. Dessa principer har dock vissa begränsningar, eftersom de inte ger någon vägledning i frågan om vad det egentligen är för omständigheter som gör att ett visst brott skall anses vara mer förkastligt än något annat.¹⁸

Synen på vilka omständigheter som gör att en gärning skall anses som särskilt förkastlig har varierat genom åren, vilket anses ha sin grund i att samhällsutvecklingen har påverkat sättet att se på de olika brotten. En rad argument har i lagstiftningsärenden förts fram till stöd för att få till stånd en ändring av de olika straffskalorna, vanligtvis i skärpande riktning. Det har bl.a. handlat om hänsyn till det allmänna rättsmedvetandet, att det av olika anledningar har varit nödvändigt att ingripa med kraft mot ett visst brott samt att svensk lagstiftning bör vara i paritet med lagstiftningen i andra

¹⁴ Jareborg och Zila, s. 15.

¹⁵ *Ibid.*, s. 15ff.

¹⁶ Detta anfördes exempelvis av fängelsestraffkommittén i betänkandet Påföljd för brott (SOU 1986:13-15), se s. 138. Även Straffnivåutredningen har fört ett sådant resonemang i betänkandet Straff i proportion till brottets allvar (SOU 2008:85), se s. 249f.

¹⁷ SOU 1986:14, s. 142f.

¹⁸ *Ibid.*, s. 143.

länder. Den sistnämnda omständigheten har exempelvis åberopats till stöd för en höjning av straffskalan för grovt narkotikabrott.¹⁹

Även omständigheter som har att göra med processuella konsekvenser och möjligheten att uppnå önskad preskriptionstid har kommit att få inverkan på utformandet av de olika brotternas straffskalor. Det är t.ex. så att det för att häktning skall få ske enligt 24 kap. 1 § RB krävs att det på brottet kan följa fängelse i ett år. Med hänsyn till denna bestämmelse har det inte sällan i lagstiftningsärenden anförts att straffmaximum för ett visst brott skall sättas till just fängelse i ett år. Ett brotts straffskala ger således inte alltid en korrekt återspegling av brottets abstrakta straffvärde.²⁰

2.3 Straffmätning

En straffmätning resulterar i ett konkret bötesstraff eller ett konkret fängelsestraff. Enligt 29 kap. 1 § första stycket BrB skall ett straff, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

Det är således straffskalan som utgör utgångspunkt för bestämmandet av ett brotts konkreta straffvärde. Det finns dock vissa möjligheter att såväl underskrida som överskrida gränserna för en tillämplig straffskala. Av störst intresse är i det här sammanhanget regeln i 26 kap. 3 § BrB om återfallsskärpning vid särskilt allvarlig brottslighet. I sådana fall får den aktuella straffskalans straffmaximum överskridas med upp till fyra år. Även vid flerfaldig brottslighet får det straffmaximum som gäller för det brott vars straffskala är strängast överskridas med upp till fyra år enligt 26 kap. 2 § BrB. Nämnda två paragrafer utgör undantag till bestämmelsen i 26 kap. 1 § BrB, som stadgar att det högsta tidsbestämda straff som får dömas ut är fängelse i tio år, och innebär att det längsta möjliga tidsbestämda straff som kan dömas ut är fängelse i 18 år.²¹

2.3.1 Fastställande av straffvärdet

Den grundläggande bestämmelsen för bestämmandet av ett begånget brotts konkreta straffvärde är 29 kap. 1 § andra stycket BrB. Vid bedömningen av detta straffvärde skall särskilt beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft.

Det är de objektiva omständigheterna, d.v.s. den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, som utgör utgångspunkten för bedömningen.

¹⁹SOU 1986:14, s. 144ff.

²⁰Borgeke, s. 128f.

²¹Fängelse i 18 år kan dömas ut om fängelse i tio år finns med i straffskalan samtidigt som fyra år läggs till för flerfaldig brottslighet och ytterligare fyra år läggs till för återfall i allvarlig brottslighet.

Dessa rekvisit skall sedan täckas subjektivt, vilket innebär att det som den tilltalade insett eller borde ha insett beträffande den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit skall inverka på resultatet av straffvärdebedömningen. Detsamma gäller även för de avsikter och motiv som han eller hon har haft. Uppräkningen av omständigheter i 29 kap. 1 § andra stycket BrB är emellertid inte uttömmande, utan även andra faktorer kan påverka utfallet av straffvärdebedömningen.²²

Föreskriften i 29 kap. 1 § BrB kompletteras sedan av bestämmelserna i 29 kap. 2 och 3 §§ BrB. I dessa bestämmelser har lagstiftaren uppställt kataloger över särskilt beaktansvärda försvårande och förmildrande omständigheter som är av betydelse för bestämmandet av brottets konkreta straffvärde. Uppräkningen är emellertid endast exemplifierande.

2.3.2 Straffskärpning och strafflindring

Även vissa omständigheter utöver gärningens konkreta straffvärde kan bli av betydelse för straffmätningen. Rätten skall vid straffmätningen enligt 29 kap. 4 § BrB i skälig utsträckning ta hänsyn till om den tilltalade har lagförts för tidigare brottslighet. Om det rör sig om ett återfall i brott kan det leda till att straffet skärps. Rätten skall även beakta de s.k. billighetsskälerna i 29 kap. 5 § BrB, vilka är hänförliga till den tilltalades person och hans eller hennes handlande efter brottet. Förekomsten av sådana skäl kan medföra att straffet lindras. Sistnämnda bestämmelse skall dock enligt förarbetena tillämpas med försiktighet, eftersom det annars finns risk för en oenhetlig rättspraxis eller sociala orättvisor vid straffmätningen.²³

2.3.3 Särskilt om intresset av en enhetlig rättstillämpning

Som tidigare framgått skall domstolarna vid straffmätningen beakta intresset av en enhetlig rättstillämpning. Innebörden av detta är att domstolarna vid sin bedömning av straffvärdet skall *”utgå från den allmänna värdering som lagstiftningen ger uttryck för samt i övrigt anpassa sig till de principer som har utvecklats genom rättspraxis.”*²⁴ Domstolarna bör således vid utmätandet av straff vara lojala mot lagstiftarens intentioner och inte avvika från fast praxis utan att ha mycket goda skäl för det.²⁵

Enligt den rådande straffmätningstraditionen är utgångspunkten att det vid tillämpningen av en straffskala som endast innehåller fängelse skall utmätas ett straff som antingen sammanfaller med straffskalans straffminimum eller ligger i närheten av detta. Det finns emellertid ett mycket klart och tydligt undantag till denna princip, nämligen brott som rör narkotika. Vid narkotikabrott och narkotikasmuggling tillämpas hela straffskalan vid

²² Borgeke, s. 120f.

²³ Prop. 1987/88:120, s. 89f.

²⁴ *Ibid.*, s. 78.

²⁵ Jareborg och Zila, s. 121f.

straffmätningen.²⁶ Således mäts för narkotikabrott ut fängelsestraff i upp till tre år (1 § NSL), medan grovt narkotikabrott kan leda till ett tioårigt fängelsestraff (3 § NSL). Samma straffmaximum gäller även för narkotikasmuggling respektive grov narkotikasmuggling.²⁷ Tanken bakom den jämförelsevis höga straffnivån för dessa brott torde vara att Sverige inte skall bli ett s.k. straffparadis för internationell brottslighet.²⁸

²⁶ Borgeke, s. 132f.

²⁷ 6 § lag (2000:1225) om straff för smuggling.

²⁸ Jareborg och Zila, s. 102.

3 Den nuvarande straffskalan för mord

”Den som berövar annan livet, dömes för mord till fängelse i tio år eller på livstid.”²⁹

Stadgandet om mord finns i 3 kap. 1 § BrB. Vid detta brott består den brottsliga gärningen i att uppsåtligen beröva en annan människa livet. Ifrågavarande gärning delas i brottsbalken upp i två svårighetsgrader. Mord utgör normalgraden av uppsåtligt dödande, medan gärningen enligt 3 kap. 2 § BrB skall betecknas som dråp om den är att bedöma som mindre grov. För dråp är fängelse i lägst sex och högst tio år föreskrivet. Då straffskalan för dråp sträcker sig ända upp till tio års fängelse ansluter den till den nedre gränsen för straffskalan för mord.

Den nuvarande straffskalan för mord innehåller som synes ovan endast två alternativ för domstolarna att välja mellan vid straffmätningen för mord. Antingen kan fängelse i tio år eller på livstid dömas ut. Straffskalan har haft den här utformningen ända sedan den infördes i samband med att brottsbalken trädde i kraft 1965. Den har dock blivit föremål för vissa överväganden genom åren. Fängelsestraffkommittén föreslog exempelvis en ändring av straffskalan i det betänkande som sedermera kom att ligga till grund för påföljdsbestämningsreformen. Även Utredningen om frivagningsprövning av livstidsdömda har haft synpunkter på straffskalans utformning. Dessa förslag och synpunkter kommer att behandlas nedan. Först följer dock en granskning av de överväganden angående mordbestämmelsen och dess straffskala som gjordes i samband med brottsbalkens tillkomst.

3.1 Överväganden i samband med brottsbalkens tillkomst

Före tillkomsten av brottsbalken var straffet för mord straffarbete på livstid. För dråp var straffarbete på livstid eller i tio år föreskrivet. Straffet för dråp kunde dock sättas ned till straffarbete i sex år om den tilltalade utan egen skuld genom svår förolämpning eller synnerlig misshandel av den dräpte blivit till vrede retad eller om omständigheterna annars var synnerligen mildrande. Mord och dråp skildes åt genom sättet varpå dödandet skett. Uppsåtligt dödande som genomförts med berått mod ansågs utgöra mord, medan sådant dödande som skett av hastigt mod rubricerades som dråp.³⁰

I samband med införandet av brottsbalken diskuterades såväl gränsdragningen mellan mord och dråp som de straff som skulle följa på

²⁹ 3 kap. 1 § BrB.

³⁰ 14 kap. 1 och 3 §§ SL.

dessa båda brott. Straffrättskommittén, vars förslag låg till grund för brottsbalken, ansåg att den dåvarande gränsdragningen mellan brotten var mindre lämplig. Kommittén anförde att brott som föregåtts av överläggning inte alltid hör till de grövsta fallen samtidigt som även fall av dödande som föregåtts av hastigt mod med hänsyn till omständigheterna kunde framstå som särdeles grova. Det föreslogs därför istället att avgörande för huruvida ett fall av uppsåtligt dödande skall rubriceras som mord eller dråp skall vara om brottet med hänsyn till samtliga omständigheter framstår som grovt eller ej.³¹

Enligt straffrättskommitténs förslag skulle dråp vara normalgraden av uppsåtligt dödande, medan mord skulle utgöra grovt brott. Straffskalan för dråp föreslogs bli fängelse från och med sex till och med tio år eller på livstid. Anledningen till förekomsten av livstidsstraffet i straffskalan anfördes vara att det skulle vara möjligt att döma den som begår flera fall av uppsåtligt dödande, som var för sig är att bedöma som dråp, till livstids fängelse.³²

För mord skulle straffskalan vara fängelse i tio år eller på livstid. Det var kommitténs åsikt att straffet för mord i regel bör vara fängelse på livstid. Det ansågs dock vara nödvändigt att även ta med ett tidsbestämt straff i form av tio års fängelse i straffskalan, eftersom livstidsstraffet kunde framstå som ett alltför strängt straff för vissa mord. Kommittén befarade även att det föreslagna stadgandet om mord skulle få en alldeles för snäv tillämpning om enbart livstidsstraff kunde utdömas.³³

Straffrättskommitténs systematik vann emellertid inte gehör vid införandet av brottsbalken. I propositionen till brottsbalken uttalade departementschefen att uppsåtligt dödande är ett så allvarligt brott att den svårare graden, d.v.s. mord, bör upptas som huvudstadgande, medan dråp bör anses föreligga när brottet bedöms som mindre grovt. Med en sådan konstruktion av gränsdragningen mellan mord och dråp ansåg departementschefen att det inte fanns någon anledning att låta livstids fängelse ingå i straffskalan för dråp. Beträffande straffskalan för mord anförde departementschefen endast att den, i överensstämmelse med vad straffrättskommittén föreslagit, borde sättas till fängelse i tio år eller på livstid.³⁴

³¹ SOU 1953:14, s. 121f.

³² *Ibid.*, s. 122.

³³ *Ibid.*, s. 123.

³⁴ Prop. 1962:10 B, s. 75.

3.2 Några senare överväganden

3.2.1 Fängelsestraffkommitténs förslag angående straffskalor och straffnivåer

Fängelsestraffkommittén tillsattes i maj 1979 för att utreda vissa frågor om bl.a. fängelse och kriminalvård i anstalt. Som tidigare nämnts resulterade kommitténs arbete i ett betänkande, Påföljd för brott (SOU 1986:13-15), som kom att ligga till grund för den påföljdsbestämningsreform som trädde i kraft 1989. I detta betänkande tog kommittén även upp frågan om straffskalor och straffnivåer. Kommitténs överväganden rörande straffskalorna för de olika brotten kom emellertid endast att få ett begränsat genomslag i lagstiftningen.

Det var fängelsestraffkommitténs åsikt att straffskalorna mera genomgående skulle sänkas, eftersom en allmän begränsning av fängelsestraffets användning ansågs önskvärd. Detta innebar dock inte att straffnivåerna skulle sänkas rakt av, utan vissa brott skulle istället värderas upp straffvärdemässigt. Den genomgående trenden i förslaget var att förmögenhetsbrottens straffvärde skulle sänkas medan en höjning av främst våldsbrottens straffvärde skulle ske. Fängelsestraffkommittén ansåg att de rena förmögenhetsbrotten, undantaget skadegörelsebrotten, allmänt sett var straffvärdemässigt övervärderade. Anledningen till detta var att samhällsutvecklingen medfört att synen på dessa brott förändrats. Utgångspunkten var att den ökade levnadsstandarden lett till att människor i allmänhet upplevde det genomsnittliga förmögenhetsbrottet som mindre allvarligt än förr. Samtidigt upplevdes brott som innebar kränkningar av den personliga integriteten, och då främst våldsbrott, som värre än förr.³⁵

Trots att straffnivån för våldsbrotten överlag skulle höjas innebar fängelsestraffkommitténs förslag en sänkning av straffskalan för vissa våldsbrott. Detta berodde dels på kommitténs strävan att begränsa användningen av fängelsestraffet och dels på att kommittén försökte kompensera för att man även föreslagit att den villkorliga frigivningen skulle ske efter två tredjedelar av strafftiden istället för då gällande halva strafftiden.³⁶

Vad gällde straffnivån för mord ansåg fängelsestraffkommittén att den låg ungefär där den borde. Därför föreslogs en ändring av straffskalan som innebar att straffet för mord skulle vara fängelse på viss tid, lägst åtta och högst tio år, eller på livstid. Den här ändringen innebar med hänsyn till övergången till tvåtredjedelsfrigivning inte att straffnivån för mord sänktes. Förslaget skulle tvärtom medföra att anstaltstiden i de flesta fall förlängdes med fyra månader. Fängelsestraffkommittén uttalade vidare att fängelse i åtta år borde utgöra normalstraffet för mord samt att livstidsstraffet skulle

³⁵ SOU 1986:14, s. 137f.

³⁶ *Ibid.*, s. 138f.

tillämpas med försiktighet och vara reserverat för ett litet antal synnerligen allvarliga brott.³⁷

3.2.2 Synpunkter från Utredningen om frigivningsprövning av livstidsdömda

Utredningen om frigivningsprövning av livstidsdömda tillsattes i syfte att utarbeta ett förslag till en ny ordning för prövning av frigivning av livstidsdömda.³⁸ Utredningens förslag vad gäller denna ordning kommer att behandlas vidare under 5.1. I det här avsnittet skall endast redogöras för de synpunkter som utredningen framförde beträffande straffskalan för mord.

Utredningen konstaterade att det idag är stor skillnad vad gäller verkställighetstid för den som döms till fängelse i tio år och den som döms till fängelse på livstid. Detta föranleder en markant tröskeleffekt som ansågs vara mycket svår att försvara och som knappast skulle accepteras i straffsystemet i övrigt. Utredningen anförde därför, trots att det låg utanför uppdraget, att det borde övervägas att utvidga straffskalan för mord så att den i framtiden omfattar t.ex. fängelse i lägst tio och högst 16 år eller på livstid.³⁹

En ordning av nämnt slag skulle innebära att straffmätningen kunde göras mer nyanserad och därmed återspegla de olika gärningarnas svårhet på ett bättre sätt. Införandet av en utvidgad straffskala för mord skulle även ha en positiv inverkan på användningen av livstidsstraffet. Utredningen hänvisade här till utvecklingen i dansk rätt, där det är möjligt att döma ut tidsbestämda straff upp till 16 år. Detta har lett till att livstidsstraffet endast döms ut för de allra allvarligaste gärningarna. Utredningen ansåg att en sådan utveckling även skulle vara möjlig i svensk rätt om straffskalan utvidgas så att den omfattar t.ex. fängelse i lägst tio och högst 16 år eller på livstid.⁴⁰

Utredningens resonemang angående straffskalan för mord välkomnades av åtskilliga remissinstanser. Bl.a. Hovrätten över Skåne och Blekinge, JK och Domstolsverket anförde i sina remissvar att de var av samma uppfattning som utredningen i frågan.⁴¹

³⁷ SOU 1986:14, s. 191f.

³⁸ Dir. 2000:85, s. 1.

³⁹ SOU 2002:26, s. 120f.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Ju2002:2717/BIRS, s. 7ff.

4 Straffmätningen för mord – med fokus på avgörandet i NJA 2007 s. 194

Så som straffskalan för mord är utformad idag har rätten vid straffmätningen att välja mellan att antingen låta straffet stanna vid ett tidsbestämt straff om tio års fängelse eller döma ut ett livstidsstraff. I NJA 2007 s. 194 uttalade HD emellertid att livstidsstraffet bör förbehållas de allvarligaste fallen av mord. Eftersom detta avgörande är av stor vikt för straffmätningsfrågan kommer det att utgöra fokus för den fortsatta framställningen i det här kapitlet.

4.1 Utvecklingen före NJA 2007 s. 194

Det har genom åren i rättspraxis funnits ett visst mått av osäkerhet beträffande valet av påföljd vid mord. En av anledningarna till detta torde vara att straffmätningen för mord har behandlats sparsamt i förarbetena till brottsbalken. Som tidigare nämnts framhöll straffrättskommittén visserligen att straffet för mord i regel bör vara livstids fängelse, men relevansen av detta uttalande kan dock ifrågasättas då systematiken i brottsbalken skiljer sig från den som kommittén förordade i sitt förslag.

Ytterligare en faktor som kan antas ha bidragit till osäkerheten kring valet av påföljd är bristen på vägledande avgöranden. Frågan om straffmätningen för mord har nämligen endast behandlats av HD vid ett fåtal tillfällen.

I NJA 1985 s. 510 fällde HD en man, som p.g.a. svartsjuka skjutit ihjäl sin hustrus nye sambo, till ansvar för mord. Påföljden bestämdes till fängelse i tio år, eftersom den tilltalade varit utsatt för ett långvarigt stresstillstånd och begått brottet under inflytande av psykisk abnormitet. I domskälen tog HD upp straffrättskommitténs uttalande om att påföljden för mord i regel bör bestämmas till fängelse på livstid. HD ansåg dock att domstolarna, p.g.a. den omkastade systematiken i brottsbalken, inte skall behöva anse sig vara bundna av kommitténs uttalande. Det är därför möjligt att göra en friare bedömning vid valet av påföljd.

Även i NJA 1999 s. 531 uttalade HD sig om straffmätningen för mord. Fallet handlade om en man som knivhuggit en annan man till döds i samband med ett bostadsinbrott. HD dömde den tilltalade för mord till fängelse på livstid. I samband med domen uttalade HD att det av 3 kap. 1 § BrB inte framgår vad som skall vara den normala påföljden för mord samt att valet mellan tidsbestämt straff och livstidsstraff måste grundas på en samlad bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. Domstolens dom var dock inte enhällig. Minoriteten, bestående av två justitieråd, menade att utgångspunkten borde vara att livstidsstraffet förbehålls sådana

kvalificerade mord som innefattar moment som gör att de framstår som särskilt grova. Enligt minoriteten kunde inte det aktuella mordet anses innefatta sådana moment. Påföljden borde därför ha stannat vid fängelse i tio år.

HD:s uttalanden har medfört att domstolarna genom åren har haft relativt fria tyglar vad gäller straffmätningen för mord. I den övervägande delen av de morddomar som resulterar i ett fängelsestraff döms dock ett tidsbestämt straff ut. Detta torde emellertid inte vara särskilt förvånande med tanke på den straffmätningstradition som finns i svensk rätt. Straff mäts ju vanligtvis ut nära straffminimum, vilket medför att livstids fängelse i egenskap av straffskalans straffmaximum endast bör tillämpas i undantagsfall. Det är dock möjligt att tänka sig att livstidsstraffet oftare kommer till användning än tidsbestämda straffmaximum, eftersom de gärningar för vilka livstids fängelse är föreskrivet är synnerligen allvarliga.⁴²

Antalet livstidsdomar har emellertid i princip ökat kontinuerligt under de senaste 50 åren. Det kan exempelvis nämnas att det från och med 1965 till och med 1999 har meddelats 170 livstidsdomar. Av dessa meddelades 71 stycken före 1990 och 99 stycken efter denna tidpunkt.⁴³ Denna tendens till en ökad användning av livstidsstraffet har blivit allt starkare under 2000-talet. Det kan ur lagföringsstatistiken utläsas att 115 personer dömts till livstids fängelse för mord⁴⁴ under åren 2000-2006. Hela 66 stycken av dessa domar meddelades under periodens tre sista år.⁴⁵ Trenden under den närmsta tiden fram till HD:s avgörande i NJA 2007 s. 194 var således att användandet av livstidsstraffet var på kraftig uppgång.

4.2 Avgörandet i NJA 2007 s. 194 och dess konsekvenser för straffmätningsspraxis

NJA 2007 s. 194 handlar om mannen F.A., som bragt sin 25-åriga sambo J.J. om livet genom att tilldela henne ett direkt dödande knivhugg i ryggen medan hon låg och sov i parets säng. Upprinnelsen till händelsen var att relationen mellan F.A. och J.J. sedan en tid tillbaka försämrats. F.A. hade börjat misstänka att J.J. var otrogen och misstankarna om otrohet höll honom vaken under natten för händelsen. F.A. ville prata om parets relation, men J.J. ville istället sova. F.A. gick då ut i köket, hämtade en stor kökskniv och återvände sedan till sovrummet med kniven i hand. J.J. vakande till något när han ropade på henne, men viftade avvärjande med armen så att F.A. förstod att hon inte ville prata. F.A. hoppade då upp i sängen och högg kniven med relativt stor kraft in i ryggraden på J.J., som låg på mage. J.J.

⁴² Borgeke, s. 132ff.

⁴³ Prop. 2005/06:35, s. 13.

⁴⁴ I statistiken ingår även försök, förberedelse, anstiftan och stämpling till mord.

⁴⁵ Siffran är sammanställd utifrån den årliga kriminalstatistiken från Brå. Statistiken finns att hämta i Brå-rapporterna 2001:16, 2002:13, 2003:8, 2004:2, 2005:12, 2006:4 och 2007:20.

reste sig upp, men kom att falla tillbaka ner i sängen och sedan vidare ner på golvet. När J.J. låg på golvet tog F.A. ett strupgrepp på henne och släppte inte greppet förrän han såg att hennes tunga hängde ut ur munnen på henne. Vid tidpunkten för gärningen vistades fyra barn i bostaden. Två av barnen var parets gemensamma, medan de andra två var F.A:s barn från ett tidigare äktenskap.

Tingsrätten dömde F.A. för mord till fängelse på livstid. Domstolen tog i sin bedömning särskilt fasta på att gärningen riktats mot en närstående kvinna i det gemensamma hemmet, att fyra små barn låg och sov i nära anslutning till det rum i vilket gärningen skedde samt att den efterföljande stryppningen förstärkt intrycket av ett ytterst våldsamt och hänsynslöst handlingssätt.

Hovrätten ändrade emellertid tingsrättens dom i påföljdsdelen. Straffet blev således istället fängelse i tio år. I domskälen motiverade hovrätten sin bedömning med att händelseförloppet varit relativt snabbt och att F.A., p.g.a. den rådande situationen i förhållandet, torde ha befunnit sig i en psykisk kris vid tidpunkten för gärningen. Gärningen ansågs inte heller vid en bedömning av samtliga omständigheter vara präglad av en sådan hänsynslöshet att påföljden borde bestämmas till fängelse på livstid.

Hovrättens dom fastställdes sedermera av HD. I domskälen uttalade sig HD mer långtgående än tidigare angående straffmätningen för mord. Domstolen konstaterade att det under senare år förekommit en utveckling mot en större andel morddomar med livstidsstraff samtidigt som det har skett en skärpning av den påföljd som i realiteten följer av ett sådant straff. Här åsyftades det faktum att regeringens nådepraxis ändrats genom att livstidsstraffen sedan mitten av 1990-talet har kommit att tidsbestämmas till allt längre fängelsestraff. Med hänsyn till detta samt till att mord avser uppsåtligt dödande som inte rubriceras som dråp därför att de inte är mindre grova brott ansåg HD att livstidsstraffet bör förbehållas de allvarligaste fallen.

HD anförde sedan avseende det aktuella fallet att enbart det faktum att mordet begåtts med kniv mot en skyddslös närstående i hennes hem inte motiverar att straffet skall bestämmas till livstids fängelse. Inte heller en samlad bedömning av omständigheterna i målet ansågs ge anledning att döma till livstidsstraff. Därför stannade påföljden vid fängelse i tio år.

HD:s uttalande i NJA 2007 s. 194 innebär att det numera i regel är tio års fängelse som skall gälla vid straffmätningen för mord. Detta verkar även ha fått genomslag i rättspraxis. Under 2007 uppgick antalet livstidsdomar enligt statistiken till tolv stycken, vilket är en minskning med nio domar eller 43 procent jämfört med 2006.⁴⁶ Även Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum Göteborg, har vid en sammanställning av de morddomar som resulterat i ett fängelsestraff under perioden april till oktober 2007 kunnat konstatera att antalet livstidsdomar har minskat. Av

⁴⁶ Brå-rapport 2008:17, s. 143.

nämnda sammanställning framgår att livstids fängelse endast dömts ut i drygt 17 procent av fallen.⁴⁷ Motsvarande siffra för perioden 2004-2006 var drygt 28 procent.⁴⁸ Då livstidsdomarna har blivit färre sedan avgörandet i NJA 2007 s. 194 drogs slutsatsen att HD:s uttalande har medfört att domstolarna numera gör en betydligt strängare bedömning av de omständigheter som krävs för att fängelse på livstid skall dömas ut.⁴⁹

⁴⁷ RättsPM 2007:16, s. 61.

⁴⁸ Siffran är sammanställd utifrån den årliga kriminalstatistiken från Brå. Statistiken finns att hämta i Brå-rapporterna 2005:12, 2006:4 och 2007:20.

⁴⁹ RättsPM 2007:16, s. 61.

5 Omvandling av livstidsstraff

Att avtjäna ett livstidsstraff skiljer sig i väsentlig utsträckning från att avtjäna ett tidsbestämt straff. Enligt 26 kap. 6 § BrB skall den som undergår ett tidsbestämt fängelsestraff villkorligt frigges när två tredjedelar av straffet har avtjänats, såvida inte synnerliga skäl talar emot det.⁵⁰ För livstidsdömda gäller emellertid ett annat system.

Formellt sett skall den som avtjänar ett livstidsstraff tillbringa resten av sitt liv i fängelse. Livstidsdömda kan dock sedan länge i regel räkna med att deras straff förr eller senare tidsbestäms och att de därmed till slut blir frigivna.⁵¹ Tidigare skedde tidsbestämningen uteslutande genom att regeringen med stöd av 11 kap. 13 § första stycket RF beviljade den dömda nåd. Sedan den 1 november 2006 är det emellertid även möjligt att tidsbestämma livstidsstraff med stöd av lagen (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid (omvandlingslagen).

Omvandlingslagen innebär att livstidsdömda som avtjänat minst tio år av sitt straff får ansöka hos Örebro tingsrätt om att livstidsstraffet skall omvandlas till ett tidsbestämt straff. Tingsrättens beslut i omvandlingsfrågan kan sedan överklagas till Göta hovrätt. Frågan kan i sista hand komma att avgöras av HD. I skrivande stund har endast tre omvandlingsärenden prövats av HD. Beslut i dessa tre ärenden, som alla rörde gärningar med ett mycket högt straffvärde, meddelades den 21 maj 2008.⁵² Det tidsbestämda straffet bestämdes i ett av fallen till 24 års fängelse och till 21 års fängelse i de övriga två fallen. I samband med att ärendena prövades uttalade sig HD även om hur omvandlingslagen i allmänhet skall tolkas och tillämpas.

I den fortsatta framställningen i det här kapitlet följer först en kort redogörelse för bakgrunden till införandet av omvandlingslagen som ett komplement till nådeinstitutet. Därefter behandlas de olika kriterier som enligt nämnda lag skall läggas till grund för beslutandet av huruvida omvandling skall ske i det enskilda fallet.

5.1 Bakgrunden till införandet av omvandlingslagen

Antalet livstidsdömda ökade kraftigt under 1990-talet och början av 2000-talet. Denna ökning berodde i första hand på en kombination av att användningen av livstidsstraffet blivit mer frekvent och att regeringen under

⁵⁰ För att villkorlig frigivning skall kunna bli aktuellt måste minst en månad av straffet ha avtjänats. Villkorlig frigivning förekommer således inte från fängelsestraff på en månad eller kortare tid.

⁵¹ SOU 2002:26, s. 119.

⁵² Besluten finns refererade i NJA 2008 s. 579.

mitten av 1990-talet skärpte sin nådepraxis så att livstidsstraffen kom att tidsbestämmas till 18-25 års fängelse istället för 14-16 års fängelse.⁵³

Med anledning av det ökade antalet livstidsdömda och den kritik som ökningen gett upphov till gav Justitiedepartementet i ett kommittédirektiv den 30 november 2000 en särskild utredare i uppdrag att utarbeta ett förslag till en ny ordning för prövning av frigivning av livstidsdömda. I direktivet uttalade regeringen att det inte fanns förutsättningar att överväga ett avskaffande av livstidsstraffet, men att det var möjligt att komma tillrätta med de nackdelar som är förknippade med det förfarande som ligger till grund för nådebesluten.⁵⁴

I mars 2002 presenterade utredningen, som antagit namnet Utredningen om frigivningsprövning av livstidsdömda, betänkandet Frigivning från livstidsstraff (SOU 2002:26), i vilket det föreslogs ett system med frigivningsprövning för livstidsdömda. Förslaget innebar att frigivningsprövningen inte skulle leda till en tidsbestämning av livstidsstraffet, utan istället till fastställandet av en tidpunkt för en villkorlig frigivning.⁵⁵

Vid införandet av omvandlingslagen frångick regeringen emellertid utredningens förslag till förmån för ett system med omvandling av livstidsstraff. Regeringen motiverade sitt beslut med att omvandlingen av livstidsstraff bättre ligger i linje med *”intentionerna att minska användningen av tidsbestämda straff och motverka de negativa effekterna av sådana straff.”*⁵⁶

5.2 Kriterierna för omvandling

Vid omvandlingsprövningen bedöms huruvida det finns anledning att omvandla livstidsstraffet till ett fängelsestraff på viss tid. Prövningen skall enligt förarbetena ske i två led.⁵⁷ Rätten har först att ta ställning till om det finns förutsättningar för att frångå det utdömda livstidsstraffet. Vid denna inledande prövning skall rätten särskilt beakta *”den tid som den dömden har avtjänat, vad som av domen framgår om de omständigheter som legat till grund för straffmätningen, om det finns risk för att den dömden återfaller i brottslighet av allvarligt slag, om den dömden har åsidosatt vad som gäller för verkställigheten och om den dömden har medverkat till att främja sin anpassning i samhället.”*⁵⁸ Dessa kriterier för omvandling kommer att presenteras mer ingående nedan under 5.2.1, 5.2.2 samt 5.2.3.

Om rätten utifrån ovan nämnda kriterier finner att det finns förutsättningar för omvandling av straffet skall rätten sedan besluta om tidsbestämningen

⁵³ SOU 2002:26, s. 11.

⁵⁴ Dir. 2000:85, s. 1ff.

⁵⁵ SOU 2002:26, s. 13.

⁵⁶ Prop. 2005/06:35, s. 22.

⁵⁷ *Ibid.*, s. 41.

⁵⁸ 4 § första stycket OmvL.

av straffet. Straffet bör enligt förarbetena bestämmas inom det tidsspänn som gäller för regeringens nådepraxis, d.v.s. 18-25 års fängelse.⁵⁹ Fängelsestraffets längd får dock inte understiga det längsta möjliga tidsbestämda straff som kan dömas ut, vilket är 18 år.⁶⁰

5.2.1 Den tid som avtjänats och de omständigheter som legat till grund för straffmätningen

I propositionen till omvandlingslagen anfördes att det vid omvandlingsprövningen är naturligt att låta den tid som den livstidsdömd avtjänat, tillsammans med den brottslighet som legat till grund för livstidsstraffet, fungera som utgångspunkt för bedömningen.⁶¹ Vid en jämförelse mellan olika brott som föranlett livstids fängelse gäller därför som huvudregel att ju svårare brottet är, desto längre måste avtjänandetiden vara.⁶²

Den främsta anledningen till att brottet och omständigheterna kring detta skall beaktas vid omvandlingsprövningen uppgavs i förarbetena vara att ett system utan ett sådant kriterium kan komma att uppfattas som orättvist. Orättvisan ansågs bestå i att det fanns risk dels för att personer som begått brott av olika svårhet skulle komma att få avtjäna lika långa straff, och dels för att en person som gjort sig skyldig till en allvarigare gärning skulle komma att få avtjäna kortare tid än en person som begått ett mindre allvarligt brott.⁶³

Ytterligare en omständighet som ansågs tala för beaktandet av brottets svårhet vid omvandlingsprövningen var det faktum att domstolarna vid mord, som är det enda brott som i praktiken leder till ett livstidsstraff, endast har små möjligheter att göra en egentlig straffmätning.⁶⁴ Det framhölls dock samtidigt att omvandlingsprövningen inte skall innebära en omprövning av förhållanden som slutligt avgjorts genom en lagakraftvunnen dom, d.v.s. livstidsdomen. Någon ytterligare utredning och bevisning som rör själva gärningen och omständigheterna kring denna skall således inte tas in vid prövningen. Istället skall den ursprungliga domen och vad som av den framgår rörande de omständigheter som legat till grund för straffmätningen utgöra underlag för bedömningen. Utgångspunkten för prövningen är att den domstol som ursprungligen dömt i målet funnit att brottets straffvärde är fängelse på livstid. Det skall således inte göras en förnyad straffmätning, utan prövningen skall primärt grundas på förhållanden och omständigheter som inträffat efter domen.⁶⁵

⁵⁹ Prop. 2005/06:35, s. 42.

⁶⁰ *Ibid.*, s. 1.

⁶¹ *Ibid.*, s. 27.

⁶² *Ibid.*, s. 60.

⁶³ SOU 2002:26, s. 137.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ Prop. 2005/06:35, s. 38.

Det faktum att det i första hand är efterkommande förhållanden och omständigheter som skall ligga till grund för omvandlingsprövningen kan tolkas som att om de olika omvandlingskriterierna skall viktas mot varandra så väger den dömdes uppförande och utveckling under verkställigheten något tyngre än avtjänandetiden och de omständigheter som legat till grund för den ursprungliga straffmätningen.⁶⁶ Av HD:s uttalanden framgår dock att det är brottsomständigheterna i förhållande till den tid som avtjänats som är av störst vikt vid prövningen av hur långt fängelsestraff ett livstidsstraff skall omvandlas till. De omständigheter som rör den dömdes beteende under verkställigheten är endast av mindre betydelse.⁶⁷

Beträffande den straffmätning som enligt förarbetena *inte skall ske* vid omvandlingsprövningen har HD uttalat att det redan av det faktum att det inte finns någon tillämplig straffskala inom vilken straffvärdet kan bedömas följer att någon ny straffmätning inte kan göras. Domstolen har även påpekat att de domar som ligger till grund för livstidsstraff i allmänhet inte tillåter några närmare slutsatser om gärningarnas relativa svårhet. Av detta följer att hänsynen till de omständigheter som legat till grund för straffmätningen inte ger utrymme för mer än en grov kategorisering inom det angivna spannet om 18-25 års fängelse. Om en omvandling till 18 års fängelse inte kan anses möjlig på grund av brottets karaktär och svårighetsgrad torde i allmänhet en strafftid om 21 års fängelse få anses vara tillräcklig. Under särskilt försvårande omständigheter torde dock strafftiden kunna bestämmas till 24 års fängelse.⁶⁸

5.2.2 Risken för återfall i brottslighet av allvarligt slag

Vid omvandlingsprövningen skall risken för återfall i allvarlig brottslighet beaktas. Om det bedöms föreligga en konkret och beaktansvärd risk för återfall i allvarlig brottslighet bör en ansökan om omvandling lämnas utan bifall.⁶⁹ Risken för återfall utgör således ett absolut hinder för omvandling, medan övriga kriterier i princip endast är av betydelse för när beviljandet av en omvandling skall ske. Enligt HD intar detta kriterium på så sätt en särställning.⁷⁰

Inför prövningen skall rätten enligt 10 § OmvL inhämta en utredning med utlåtande om risken för att den dömda återfaller i brottslighet. I 3 § förordningen (2006:1119) om omvandling av fängelse på livstid stadgas det att det är Rättsmedicinalverket som ansvarar för genomförandet av utredningen. Tillförlitligheten av riskbedömningen i dessa utredningar har dock varit omdiskuterad. Användandet av riskbedömningar i samband med omvandlingsprövningen kan på denna grund ifrågasättas. Som motargument anförde regeringen emellertid att risken för återfall idag beaktas i flera olika

⁶⁶ Se t.ex. Sitte Durling, s. 300.

⁶⁷ NJA 2008 s. 579.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ Prop. 2005/06, s. 39.

⁷⁰ NJA 2008 s. 579.

sammanhang i svensk rätt. Exempelvis skall rätten vid tillämpning av 31 kap. 3 § BrB, d.v.s. när ett brott har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning, ta ställning till risken för återfall i syfte att bedöma huruvida den rättspsykiatriska vården skall förenas med särskild utskrivningsprövning. Regeringen anförde även att utvecklingen har gjort att metoderna för genomförandet av riskbedömningarna på senare tid väsentligt har förbättrats samtidigt som förståelsen för de problem som är förknippade med bedömningarna har ökat. Därför bör riskbedömningar enligt regeringens mening kunna användas som underlag vid omvandlingsprövningen.⁷¹

Anledningen till varför risken för återfall i brott skall beaktas vid omvandlingsprövningen är först och främst att eventuella framtida brottsoffer liksom samhället i stort skall skyddas från att den livstidsdömda begår ytterligare brott.⁷² Den här samhällsskyddsaspekten betonas starkt i förarbetena. Det har bl.a. uttalats att det p.g.a. samhällsskyddet kan finnas *”tillfällen då en livstidsdömd av olika skäl inte bör friges, trots att avtjänandet pågått under lång tid”* och att *”[d]et är en rimlig utgångspunkt att en person som gjort sig skyldig till mycket allvarlig brottslighet, för det fall det föreligger en risk för återfall i sådana brott, bör kunna hållas frihetsberövad tills en positiv förändring kan påvisas och tillfredsställande förutsättningar för frigivning föreligger.”*⁷³

Vid införandet av omvandlingslagen kritiserade dock vissa remissinstanser beaktandet av samhällsskyddsaspekten vid omvandlingsprövningen. Hovrätten över Skåne och Blekinge anförde exempelvis att *”[d]en grundläggande tanken måste vara att samhället genom straffsystemet skall reagera på begångna brott. Påföljderna skall sedan utformas på ett sådant sätt att önskemålet att den dömda inte på nytt begår brott tillgodoses så långt det är möjligt inom ramen för vad humaniteten och rättssäkerheten kräver. Att man håller någon inspärrad på grund av en bedömd risk för fortsatt brottslighet bör i princip inte förekomma. Detta innebär ju de facto att man låser in en person i fängelse för något som han inte har gjort men som man bedömer att han skulle ha gjort om frigivning skett. För en sådan ordning krävs extraordinära skäl.”*⁷⁴ Vidare påpekade Åklagarmyndigheten i Västerås att det vid tidsbestämda straff inte går att få till stånd en förlängning av frihetsberövandet p.g.a. brottspreventiva skäl och att det därför inte heller borde vara möjligt att beakta återfallsrisken vid frigivningsprövningen av livstidsdömda.⁷⁵

⁷¹ Prop. 2005/06:35, s. 39.

⁷² SOU 2002:26, s. 133.

⁷³ Prop. 2005/06:35, s. 19.

⁷⁴ Ju2002:2717/BIRS, s. 35.

⁷⁵ *Ibid.*, s. 44.

5.2.3 Misskötsamhet och främjande av anpassning till samhället

Eftersom en av utgångspunkterna för den föreslagna reformen var att skapa förutsättningar och incitament för den livstidsdömde att själv medverka till sin anpassning till samhället föreslog Utredningen om frigivningsprövning av livstidsdömda i sitt betänkande att den dömdes skötsamhet och utveckling under anstaltstiden skall beaktas vid frigivningsprövningen.⁷⁶ Regeringen var dock av en annan åsikt och uttalade att det visserligen är ett rimligt grundkrav att den dömda iakttar skötsamhet och följer de regler som gäller för verkställigheten, men att skötsamheten i sig inte bör utgöra ett kriterium vid prövningen. Anledningen till detta ställningstagande anfördes vara att livet i anstalt skiljer sig från livet i frihet och att skötsamhet från den dömdes sida kan vara spekulativ.⁷⁷

Regeringen ansåg däremot att det är motiverat att vid prövningen väga in om den dömda åsidosatt vad som gäller för verkställigheten, d.v.s. misskött sig. Stor hänsyn måste dock tas till att det är skillnad på att avtjäna ett livstidsstraff jämfört med ett tidsbestämt straff. Enstaka regelbrott samt överträdelse som inträffat tidigt under verkställigheten bör därför kunna bortses från.⁷⁸ HD har tolkat detta som att ett åsidosättande av vad som gäller för verkställigheten visserligen kan komma att innebära att livstidsstraffet omvandlas till ett något längre tidsbestämt straff än annars, men att endast misskötsamhet som är av allvarigare slag och som inträffat förhållandevis kort tid före prövningen skall kunna leda till att en ansökan om omvandling inte bifalls.⁷⁹

Beträffande den dömdes främjande av sin anpassning till samhället ansåg regeringen, till skillnad från utredningen, att de faktiska frigivningsförhållandena inte bör vägas in vid bedömningen, eftersom de intagna kan ha helt olika förutsättningar i fråga om t.ex. ordnad bostad eller anställning efter frigivning. Däremot bör den livstidsdömdes eget främjande av anpassningen till samhället ges särskild betydelse vid prövningen. Sådana ansträngningar skall därmed kunna påverka bedömningen i positiv riktning för den dömda.⁸⁰ HD har tolkat detta som att detta kriterium kan vara av betydelse när det gäller bedömningen av behovet av utslussningsåtgärder, vilket skall beaktas när fängelsestraffets längd bestäms. I övrigt ansåg HD att det inte framstår som helt klart vilken betydelse denna omständighet skall ha.⁸¹

⁷⁶ SOU 2002:26, s. 129f.

⁷⁷ Prop. 2005/06:35, s. 40.

⁷⁸ *Ibid.*, s. 40f.

⁷⁹ NJA 2008 s. 579.

⁸⁰ Prop. 2005/06:35, s. 41.

⁸¹ NJA 2008 s. 579.

6 Ett förslag på en utvidgad straffskala för mord

”Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid.”⁸²

Citatet ovan utgör den lydelse som Straffnivåutredningen i sitt delbetänkande Straffskalan för mord (SOU 2007:90) föreslår att stadgandet om mord skall ha i framtiden. I detta kapitel skall de överväganden som har lett fram till detta förslag närmare granskas. Kapitlet inleds dock med en kort presentation av Straffnivåutredningen och dess uppdrag.

6.1 Straffnivåutredningen

Förslaget på en utvidgad straffskala för mord är ett led i en större översyn av strafflagstiftningen kring de allvarliga våldsbrotten. Direktiven för översynen formulerades av regeringen i mars 2007, då en särskild utredare fick i uppdrag att överväga och föreslå förändringar av lagstiftningen i syfte att åstadkomma en straffmätning som dels markerar en skärpt syn på allvarliga våldsbrott och dels medger en större spännvidd för brott i allmänhet när det har funnits förmildrande eller försvårande omständigheter. Det betonades i direktiven att de principer som påföljdssystemet vilar på skulle utgöra utgångspunkten för översynen. Två av dessa principer är de under 2.1 beskrivna principerna om proportionalitet och ekvivalens. Andra principer av betydelse är kraven på legalitet, förutsebarhet och en enhetlig rättstillämpning.⁸³

Den aktuella utredningen, som antagit namnet Straffnivåutredningen, lade fram sitt slutbetänkande Straff i proportion till brottets allvar (SOU 2008:85) i september 2008. Det är Straffnivåutredningens åsikt att de allvarliga våldsbrotten är undervärderade i förhållande till andra brott när det gäller straffnivån.⁸⁴ Detta gäller i första hand i relation till förmögenhetsbrotten, som numera torde framstå som ett mindre allvarligt hot mot den enskilde tack vare att den materiella levnadsstandarden har höjts samtidigt som den tekniska utvecklingen har gjort det möjligt att bättre skydda sig mot den här typen av brottslighet.⁸⁵

Med anledning av obalansen vad gäller straffnivåer presenteras ett förslag som huvudsakligen innebär att straffen för allvarliga våldsbrott skärps genom att det vid bedömningen av straffvärdet enligt 29 kap. 1 § BrB särskilt skall beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person samtidigt som

⁸² SOU 2007:90, s. 21.

⁸³ Dir. 2007:48, s. 1ff.

⁸⁴ SOU 2008:85, s. 16.

⁸⁵ *Ibid.*, s. 249.

tillämpningsområdet för de försvårande omständigheter som anges i 29 kap. 2 § BrB utvidgas genom att vissa kvalificerande rekvisit tas bort.⁸⁶ Förslaget innebär även en ändring av straffskalorna för ett par brott. Straffskalan för grov misshandel, som idag är på fängelse i lägst ett och högst tio år, föreslås delas upp i två delar, medan straffminimum för utpressning, grovt brott, föreslås höjas från sex månaders fängelse till ett års fängelse.⁸⁷

6.2 Utredningens uppdrag enligt tilläggsdirektivet

I oktober 2007 beslutade regeringen i ett tilläggsdirektiv att ge den pågående Straffnivåutredningen i uppdrag att ”med förtur i ett delbetänkande se över straffskalan för mord i syfte att skapa utrymme för en mer nyanserad straffmätning och därigenom också en höjd straffnivå för detta brott.”⁸⁸ I sin motivering till varför det fanns ett behov av att särskilt se över den här straffskalan anförde regeringen att mord är det grövsta av de allvarliga våldsbrotten och att det dessutom är ett brott i vars straffskala principen om proportionalitet bör kunna ges större genomslag.⁸⁹

Frågan om straffet för mord ansågs dessutom angelägen för rättstillämpningen i ljuset av avgörandet i NJA 2007 s. 194. Detta avgörande har i underrättspraxis åtföljts av ett antal domar där påföljden bestämts till fängelse i tio år och dessa domar ansågs på ett tydligt sätt belysa behovet av att kunna nyansera straffmätningen för mord med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Sådana straffmätningmöjligheter finns inte inom ramen för den nuvarande straffskalan, då den endast innehåller två alternativ för domstolarna att välja mellan. Det är dessutom så att steget mellan dessa två alternativ är stort, eftersom livstidsstraffen numera i princip tidsbestäms från 18 år och uppåt.⁹⁰

Av tilläggsdirektivet framgår att Straffnivåutredningen i första hand skulle överväga om regeringens syften kunde uppnås genom det förslag på en utvidgad straffskala som diskuterades i betänkandet Frigivning från livstidsstraff (SOU 2002:26). Det stod emellertid Straffnivåutredningen fritt att även överväga andra alternativ, t.ex. en höjning av straffminimum för mord. Däremot ingick det inte i uppdraget att ta upp frågan om ett eventuellt avskaffande av livstidsstraffet.⁹¹

⁸⁶ SOU 2008:85, s. 276 och s. 282.

⁸⁷ *Ibid.*, s. 287 och s. 294.

⁸⁸ Dir. 2007:137, s. 1.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 3.

⁹⁰ *Ibid.*, s. 2f.

⁹¹ *Ibid.*, s. 3.

6.3 Utgångspunkter till grund för utredningens överväganden

Straffnivåutredningen delar de värderingar som ligger till grund för de i direktiven angivna principerna om proportionalitet och ekvivalens och deras förankring i den straffrättsliga teoribildningen. Därför är en utgångspunkt för utredningens överväganden att en straffnivåreform bör kunna motiveras utifrån något konstaterbart förhållande som är relevant för straffnivån enligt nyss nämnda principer. Det påpekas också att de förhållanden som anförs som skäl för en ändrad straffnivå inte får vara av alltför tillfällig karaktär, utan att endast mer varaktiga förändringar av faktiska förhållanden eller av uppfattningen i en viss fråga bör läggas till grund för en straffnivåreform.⁹²

Straffnivåutredningen anför vidare att en av de viktigaste funktionerna hos straffet är att kommunicera hur förkastlig samhället anser att den begångna gärningen är. För att detta skall kunna ske måste grunderna för straffmätning och påföljdsval förmedlas till och förstås av den breda allmänheten. En ytterligare utgångspunkt för utredningens arbete är därför att regelsystemet bör utformas på ett så enkelt och begripligt sätt som möjligt.⁹³

6.4 En höjd straffnivå för mord

Eftersom straffskalan enbart innehåller två steg, fängelse i tio år eller på livstid, har det hittills endast varit möjligt att åstadkomma en höjd straffnivå för mord genom att mer frekvent döma ut fängelse på livstid. I domstolarnas praxis har en sådan utveckling pågått sedan ett antal år tillbaka. Även antalet domar för mord har ökat i förhållande till antalet domar för dråp, trots att det dödliga våldet totalt sett inte har ökat. Detta talar enligt Straffnivåutredningen för att domstolarna redan har en generellt sett strängare inställning till dödligt våld.⁹⁴

Utvecklingen mot ett ökat användande av livstidsstraffet har emellertid hindrats av avgörandet i NJA 2007 s. 194. Straffnivåutredningen tolkar HD:s uttalande i detta avgörande på så vis att de försvårande omständigheter som kan föreligga i ett fall av uppsåtligt dödande till viss del redan får anses vara beaktade genom att brottet rubriceras som mord och inte som dråp. För att livstidsstraffet, som numera innefattar en högre grad av stränghet än förr, skall komma på tal måste det därför därutöver finnas ett betydande mått av försvårande omständigheter.⁹⁵ Detta, i kombination med de begränsade straffmätningmöjligheter som finns inom ramen för den nuvarande straffskalan, leder emellertid till att det uppstår svårigheter att låta en

⁹² SOU 2007:90, s. 130.

⁹³ *Ibid.*, s. 131.

⁹⁴ *Ibid.*, s. 136f.

⁹⁵ *Ibid.*, s. 134.

strängare syn på dödligt våld komma till uttryck vid straffmätningen för mord.⁹⁶

6.4.1 Varför en höjd straffnivå?

Enligt Straffnivåutredningens ursprungliga direktiv är utredningens huvuduppgift att lämna ett förslag som syftar till att åstadkomma en straffmätning som markerar en skärpt syn på allvarliga våldsbrott.⁹⁷ Behovet av en sådan strängare syn på allvarlig våldsbrottslighet och därmed också en höjd straffnivå för mord kan emellertid varken motiveras utifrån brottsutvecklingen när det gäller dödligt våld eller utifrån en förändring av brottslighetens karaktär. Däremot förefaller det i dagens samhälle finnas en minskad acceptans för våld, vilket anförs vara den främsta anledningen till att straffnivån för mord bör höjas. Denna minskade acceptans kan i första hand antas bero på att våldet har kommit att uppfattas som ett större och mer reellt hot mot den enskilde i takt med att välståndet och anonymiteten i samhället har ökat.⁹⁸

Då straffskalorna för olika brott bör anpassas efter förändringar av de värderingar som råder i samhället anser Straffnivåutredningen att den minskade acceptansen för våld och allvarliga våldsbrott bör kunna motivera att straffskalorna för mord och övriga våldsbrott ändras i en skärpande riktning. Straffnivåutredningen anför dessutom som skäl för en höjd straffnivå för mord att det kan antas att en sådan höjning även kan komma att fylla en indirekt brottspreventiv funktion. En höjning av straffet för mord markerar ju ett avståndstagande från samhällets sida som kan bekräfta och ytterligare förstärka en negativ attityd gentemot allvarliga våldsbrott samtidigt som det sänder signaler till samhällets olika aktörer om att åtgärder som syftar till att förebygga den här typen av brottslighet bör prioriteras. Att en höjning av straffnivån även skulle ha en direkt brottsförebyggande funktion genom att avskräcka potentiella gärningsmän är däremot inte något som Straffnivåutredningen räknar med.⁹⁹

6.4.2 Två sätt att höja straffnivån

Enligt Straffnivåutredningen finns det två tänkbara sätt att åstadkomma en höjd straffnivå för mord. En möjlighet är, såsom utredningen föreslår, att utvidga den tidsbestämda delen av straffskalan samtidigt som livstidsstraffet även fortsättningsvis förbehålls de allvarligaste morden. Den andra möjligheten är att införa en lagändring som pekar ut livstids fängelse som normalpåföljden för mord. Avgörande för valet av lösning är således frågan om i vilken utsträckning fängelse på livstid bör användas som påföljd för mord.¹⁰⁰

⁹⁶ SOU 2007:90, s. 137.

⁹⁷ Dir. 2007:48, s. 4.

⁹⁸ SOU 2007:90, s. 135f.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 138.

Straffnivåutredningen anför att det som främst skulle tala för ett införande av livstids fängelse som normalpåföljd för mord är att mord är det grövsta av brotten i brottsbalken och att det därför också regelmässigt borde leda till lagens strängaste straff, d.v.s. fängelse på livstid. Om livstidsstraffet konsekvent döms ut för mord skulle samhällets definitiva avståndstagande från detta brott markeras på ett tydligt sätt. Dessutom skulle det leda till att det skapas ett stort utrymme för en differentierad straffmätning för andra våldsbrott som inte är lika allvarliga. Ytterligare en fördel med användningen av livstidsstraffet är att det är bättre än ett tidsbestämt straff sett ur ett samhällsskyddsperspektiv, eftersom det i samband med omvandlingsprövningen finns möjlighet att beakta risken för att den dömda skall återfalla i allvarlig brottslighet.¹⁰¹

Användandet av livstidsstraffet är dock inte helt oproblematiskt, eftersom det anses vara förenat med stora nackdelar. Av den anledningen har straffet under lång tid blivit föremål för kritik från olika håll. Kritiken har avsett såväl livstidsstraffet som sådant som systemet med omvandling av fängelse på livstid till fängelse på viss tid. Mot livstidsstraffet som sådant har anförts att straffets verkliga innehåll kraftigt skiljer sig från vad det utger sig för att vara, eftersom straffet nästan undantagslöst förr eller senare tidsbestäms. Tidpunkten för frigivningen är dock oviss under en lång tid av verkställigheten, vilket medför svårigheter för Kriminalvården att planera den intagnes tid i anstalt på ett sätt som främjar dennes anpassning till ett liv i frihet. Ovissheten kring när frigivningen kommer att ske är dessutom mycket påfrestande för den intagne, vilket gör att livstidsstraffet kan anses vara inhumant.¹⁰²

Beträffande systemet med omvandling av livstidsstraff har framhållits att principerna för omvandling kan ändras över tiden, vilket innebär att den domstol som dömer ut ett livstidsstraff har svårt att överblicka påföljdens egentliga innehåll. Det har dessutom påpekats att omvandlingsprövningen sker sedan lång tid har förflutit från den ursprungliga domen samt att det material på vilket prövningen grundar sig är begränsat. Av denna anledning kan systemet med omvandling av livstidsdomar ifrågasättas ur ett rättssäkerhetsperspektiv.¹⁰³

Med anledning av de nackdelar som är förenade med användningen av livstidsstraffet anses det inte vara aktuellt att föreslå att en höjning av straffnivån skall åstadkommas genom ett införande av livstids fängelse som normalpåföljd för mord. Om livstidsstraffet däremot även i fortsättningen förbehålls de allvarligaste mordena gör sig de principiella skäl som kan anföras mot användningen av straffet mindre starkt gällande. Dessutom leder en begränsad användning av livstidsstraffet till en förstärkning av straffets symbolfunktion såsom det yttersta fördömandet av en brottslig gärning som samhället kan begagna sig av. Därför anser Straffnivåutredningen att intresset av en höjd straffnivå för mord bör

¹⁰¹ SOU 2007:90, s. 138.

¹⁰² *Ibid.*, s. 139.

¹⁰³ *Ibid.*

tillgodoses genom att den tidsbegränsade delen av straffskalan utvidgas. Utredningen anför dessutom som skäl för en utvidgning av straffskalan att det i samtliga övriga nordiska länder är möjligt att döma ut längre tidsbestämda straff än fängelse i tio år.¹⁰⁴

6.5 Behovet av en nyanserad straffmätning för mord

Den sammanlagda straffskalan för fall av uppsåtligt dödande är idag mycket vid. Om man bortser från barnadråp, som endast avser mycket speciella situationer, sträcker sig straffskalan från fängelse i sex år till fängelse på livstid. Uppsåtligt dödande kan emellertid ske på många olika sätt och bestämmelserna om mord och dråp blir därför tillämpliga på mycket skiftande situationer. Det kan röra sig om alltifrån ett helt impulsivt angrepp till följd av kraftig provokation till ett välplanerat dåd med ett utstuderat motiv. Trots att den brottsliga gärningen i båda dessa fall består i att beröva en annan människa livet måste gärningarnas straffvärde anses skilja sig åt väsentligt. Det finns således ett starkt intresse av att kunna mäta ut straff på ett nyanserat sätt.¹⁰⁵

När en gärning bedöms som mord finns det emellertid p.g.a. straffskalans nuvarande utformning inte några större möjligheter till en nyanserad straffmätning. Straffskalan ger istället upphov till vissa tröskeleffekter. Om livstidsstraffet väljs istället för det tidsbestämda straffet kan detta i praktiken innebära att ett mer än dubbelt så strängt straff sett till faktisk verkställighetstid döms ut, trots att brottet i fråga kanske endast är obetydligt mycket allvarligare än ett brott som skulle ha föranlett fängelse i tio år. Detta anses vara mycket otillfredsställande.¹⁰⁶

Den nuvarande straffskalan leder dessutom till att möjligheten till straffmätning försvinner när ett brott bedöms komma över tröskeln till livstidsstraffet. Det är därmed så att domstolarna, när ett brott som sådant bedöms vara så allvarligt att ett livstidsstraff bör dömas ut, inte har någon

¹⁰⁴ SOU 2007:90, s. 144ff. En redogörelse för ordningen i övriga Norden finns på s. 99-108 i nämnda betänkande. I Finland skall den som döms för mord dömas till fängelse på livstid. Det finns dock en möjlighet för rätten att under vissa omständigheter tillämpa en lindrigare straffskala än den som har föreskrivits för brottet. Om livstidsstraff kan följa på brottet blir straffskalans straffminimum fängelse i två år och straffmaximum fängelse i tolv år. I Danmark är straffskalan från fem år till livstid. Det längsta tidsbestämda straff som kan dömas ut är 16 år. Livstidsstraffet tillämpas emellertid mycket sparsamt i Danmark. Under perioden 1996-2005 dömdes endast tio sådana straff ut. Även på Island är straffskalan från fem år till livstid. Livstidsstraffet har dock inte tillämpats sedan tillkomsten av den nuvarande isländska strafflagstiftningen 1940. I Norge är straffskalan från sex år till 21 år. Livstidsstraffet har avskaffats. Det finns emellertid möjlighet att döma till forvaring. Tidsramen för detta straff får inte överstiga 21 år och den bör vanligtvis inte heller överstiga 15 år. Den beslutade maximigränsen kan dock efter begäran av åklagare förlängas med upp till fem år åt gången. Detta får till följd att forvaringsstraffet kan anses vara ett till karaktären tidsbestämt straff.

¹⁰⁵ *Ibid.*, s. 132.

¹⁰⁶ *Ibid.*, s. 141.

möjlighet att beakta sådana övriga försvårande omständigheter som eventuellt kan förekomma. Domstolarna kan i dessa fall inte närmare gradera samhällets avståndstagande ifrån den gärning som har begåtts. Visserligen kan försvårande omständigheter komma att beaktas vid en omvandlingsprövning, men en sådan prövning är dock inte aktuell förrän långt senare och är även beroende av andra omständigheter än gärningens straffvärde.¹⁰⁷

De problem som idag finns inom ramen för den nuvarande straffskalan kan emellertid undvikas om det, genom en utvidgning av den tidsbestämda delen av straffskalan, bereds möjlighet till en mer nyanserad straffmätning. En nyanserad straffmätning innebär även att det i Straffnivåutredningens ursprungliga direktiv angivna intresset av en ökad spännvidd i straffmätningen med beaktande av såväl försvårande som förmildrande omständigheter kan tillgodoses.¹⁰⁸

6.6 Närmare om innebörden av utredningens förslag

Straffnivåutredningens förslag innebär som tidigare nämnts att straffskalan för mord utvidgas så att det för mord döms till fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid.¹⁰⁹ Vid utmätandet av straff bör hela den tidsbestämda straffskalan upp till 18 år användas, med beaktande av samtliga förmildrande respektive försvårande omständigheter i målet.¹¹⁰

Eftersom fängelse på livstid även fortsättningsvis endast bör dömas ut i de allvarligaste fallen, bör ett tidsbestämt straff vara tillräckligt i de flesta fall. I dessa fall bör sådana försvårande omständigheter som annars hade talat för livstids fängelse istället inverka på bestämmandet av det tidsbestämda fängelsestraffets längd. Ju starkare skälen som annars hade talat för livstids fängelse är, desto närmare straffskalans övre gräns bör straffet ligga. Straffminimum, fängelse i tio år, bör däremot endast användas i fall där omständigheterna vid en sammantagen bedömning anses vara förmildrande, men inte tillräckligt så för att gärningen skall vara att bedöma som dråp.¹¹¹

6.6.1 Omfattningen av den tidsbestämda delen av straffskalan

Vid utformandet av den föreslagna straffskalan för mord hade Straffnivåutredningen som utgångspunkt att denna skulle medge en så nyanserad straffmätning som möjligt, dels p.g.a. det i utredningens ursprungliga direktiv angivna intresset av en ökad spännvidd i straffmätningen, och dels med anledning av det allmänna intresset av att

¹⁰⁷ SOU 2007:90, s. 141.

¹⁰⁸ *Ibid.*, s. 146f.

¹⁰⁹ *Ibid.*, s. 146.

¹¹⁰ *Ibid.*, s. 181.

¹¹¹ *Ibid.*, s. 181f.

upprätthålla principerna om proportionalitet och ekvivalens vid bestämningen av straff.¹¹²

Det anses vara mest ändamålsenligt att låta straffskalans nedre gräns, fängelse i tio år, ansluta till straffskalan för dråp. Det hade visserligen varit möjligt att låta straffskalan för mord börja på en högre nivå i syfte att markera brottets allvar, men ett sådant avstånd mellan straffskalorna skulle vara svårt att motivera samtidigt som det skulle strida mot systematiken i brottsbalken. Dessutom anser Straffnivåutredningen att intresset av en höjd straffnivå för mord i första hand bör tillgodoses inom den befintliga straffskalans ramar.¹¹³

Angående den övre gränsen för det tidsbestämda straffet, fängelse i 18 år, anför Straffnivåutredningen att denna inte får sättas högre än det kortaste straff till vilket ett livstidsstraff kan omvandlas. Anledningen till detta är dels att det i annat fall skulle finnas en uppenbar risk att det längsta tidsbestämda straffet skulle kunna uppfattas vara strängare än livstidsstraffet, och dels att det från processrättslig synpunkt är betydelsefullt att det står helt klart vilket av de två straffen som är att betrakta som det strängare av dem.¹¹⁴

Det hade emellertid varit möjligt att sätta det högsta tidsbestämda straffet lägre än fängelse i 18 år. Det som talade för att använda ett lägre tidsbestämt straffmaximum var att förekomsten av 18 års fängelse i straffskalan skulle kunna leda till att omvandlingspraxis skärps i syfte att bibehålla relationen mellan straffen och för att det klart och tydligt skall framgå vilket straff som är det strängare. Straffnivåutredningen anser dock att risken för att detta skall inträffa inte skall överdrivas. Istället finns det stora fördelar med att tidsbestämma straff ända upp till 18 år, eftersom det på detta sätt skapas ett betydande utrymme för att åstadkomma en höjd straffnivå för mord utan att öka användningen av livstidsstraffet.¹¹⁵

6.6.2 Det fortsatta behovet av omvandling av livstidsstraff

Möjligheten att döma ut längre tidsbestämda straff medför att livstidsstraffet kan förbehållas de allvarligaste fallen av mord.¹¹⁶ Följden av denna ordning är att antalet livstidsdömda på sikt kommer att minska. Med anledning av den minskade användningen av livstidsstraffet diskuterar Straffnivåutredningen behovet av möjligheten att omvandla livstidsstraff till tidsbestämda straff. Samma diskussion fördes av Utredningen om frivagningsprövning av livstidsdömda, som i sitt betänkande pekade på

¹¹² SOU 2007:90, s. 146f.

¹¹³ *Ibid.*, s. 149.

¹¹⁴ *Ibid.*, s. 149f.

¹¹⁵ *Ibid.*, s. 150.

¹¹⁶ *Ibid.*, s. 137.

möjligheten att helt avvara en särskild reglering utöver nådeinstitutet för frigivning från livstidsstraff.¹¹⁷

Straffnivåutredningen anför emellertid att omvandlingslagen utan tvekan har medfört att förutsebarheten för den dömda vad gäller den tid som faktiskt måste verkställas i anstalt har ökat. Lagen anses fylla sin funktion och därför finns det inte anledning att ändra eller upphäva den, trots att antalet domar som kan bli föremål för en omvandlingsprövning på sikt kommer att bli färre till antalet.¹¹⁸

Vad gäller den nedre gränsen för omvandling av livstidsstraff bör den även fortsättningsvis vara fängelse i 18 år, trots att detta samtidigt är den övre gränsen för den föreslagna straffskalan för mord. Det skall därmed vara möjligt för en domstol att omvandla ett livstidsstraff till 18 års fängelse trots att den domstol som dömt ut det ursprungliga straffet funnit att ett tidsbestämt straff av denna längd inte varit tillräckligt ingripande.¹¹⁹

6.7 Något om den lagtekniska utformningen

6.7.1 Regleringen i förhållande till bestämmelserna i 26 kap. brottsbalken

Förslaget på en utvidgad straffskala för mord innebär som bekant att det skall bli möjligt att döma ut tidsbestämda straff upp till fängelse i 18 år. Av 26 kap. 1 § BrB framgår dock att det längsta tidsbestämda straff som kan dömas ut för ett enstaka brott, såvida det inte rör sig om återfall i allvarlig brottslighet, är fängelse i tio år. Straffnivåutredningen anser att denna tioårsgräns fortfarande bör gälla såsom huvudregel inom straffsystemet. Möjligheten att döma ut fängelse i 18 år när fängelse på livstid ingår i straffskalan skall således även, precis som flerfaldig brottslighet (26 kap. 2 § BrB) och återfall i allvarlig brottslighet (26 kap. 3 § BrB), utgöra ett undantag till huvudregeln. Genom en sådan lösning kan hela utrymmet upp till 18 års fängelse användas även när det inte är fråga om flerfaldig brottslighet eller återfall i brott.¹²⁰

Straffnivåutredningen föreslår även att ovan nämnda bestämmelser om flerfaldig brottslighet och återfall i brott skall ändras så att de inte kan användas i de fall där den tillämpliga straffskalan redan sträcker sig upp till fängelse i 18 år. Utan en sådan ändring skulle straffskalan i vissa situationer kunna sträcka sig ända upp till 26 (18+4+4) års fängelse. Istället skall det, om det är aktuellt med flerfaldig brottslighet och/eller återfall i brott i

¹¹⁷ SOU 2002:26, s. 121.

¹¹⁸ SOU 2007:90, s. 143 och s. 166f.

¹¹⁹ *Ibid.*, s. 167.

¹²⁰ *Ibid.*, s. 150f.

samband med ett brott som kan föranleda fängelse på livstid, vara möjligt att beakta dessa omständigheter genom att döma ut ett livstidsstraff.¹²¹

6.7.2 Ändring av straffskalan för mord samt vissa övriga straffskalor som innehåller fängelse på livstid

Straffnivåutredningens förslag innebär inte enbart en ändring av straffskalan för mord, utan utredningen föreslår även en utvidgning av straffskalorna för övriga brott i brottsbalken som har livstids fängelse i straffskalan och som avser fredstida förhållanden.¹²² En utvidgning skall enligt förslaget dessutom ske av straffskalan för folkmord i lagen (1964:169) om straff för folkmord samt straffskalan för terroristbrott i lagen (2003:148) om straff för terroristbrott.¹²³ Utredningens förslag för således med sig konsekvenser för straffskalorna för ett flertal brott utöver mord.

Vid utformandet av straffskalorna för de aktuella brotten övervägde Straffnivåutredningen att istället för att ändra varje enskild straffskala införa en generell regel i 26 kap. 1 § BrB, enligt vilken det skulle vara möjligt att döma ut tidsbestämda fängelsestraff upp till 18 år för samtliga berörda brott. En sådan regel skulle leda till samma resultat samtidigt som den skulle vara enklare att genomföra. Den här lösningen skulle dock innebära att det inte ur straffbestämmelserna för de brott som har livstids fängelse i straffskalan går att utläsa brottens verkliga straffskalor. Av den anledningen anser Straffnivåutredningen att ändringar istället bör ske i straffskalorna för de enskilda brotten.¹²⁴

En av utredningens experter, professor Petter Asp, är emellertid inte enig med utredningen beträffande den lagtekniska utformningen i den här delen och har därför i ett särskilt yttrande framfört att en annan lagteknisk lösning är att föredra. Enligt Asps åsikt bör det i 26 kap. BrB föreskrivas att rätten, om livstids fängelse är föreskrivet för ett visst brott, också får utnyttja utrymmet mellan det högsta tidsbestämda straffet, d.v.s. tio år, och det lägsta straff till vilket ett livstidsstraff får omvandlas, vilket är 18 år. Asp anser att en sådan lösning på ett tydligare sätt kopplar området mellan tio år och 18 år till livstidsstraffet. Fördelen med denna lösning är att den klargör att det angivna området är avsett för de fall där det finns skäl att överstiga den tioårsgräns som normalt sett gäller för utdömandet av tidsbestämda straff.¹²⁵

¹²¹ SOU 2007:90, s. 164.

¹²² *Ibid.*, s. 154.

¹²³ *Ibid.*, s. 162f.

¹²⁴ *Ibid.*, s. 151.

¹²⁵ *Ibid.*, s. 194f.

7 Analys och slutsatser

I detta kapitel skall jag analysera resultaten av min granskning av såväl den nuvarande ordningen som Straffnivåutredningens överväganden och förslag. Denna del av framställningen avslutas sedan med att jag sammanfattar de slutsatser som jag har kommit fram till och ger några avslutande synpunkter. Jag kommer då även att besvara min huvudsakliga frågeställning gällande huruvida det finns ett behov av förändring och om förslaget på en utvidgad straffskala i så fall är ett lämpligt alternativ.

7.1 Den nuvarande ordningen

Jag kommer i detta avsnitt att analysera och diskutera olika aspekter av den nuvarande ordningen. Analysen kretsar kring straffskalan för mord och nuvarande straffmätningsspraxis, men jag kommer även att ta upp livstidsstraffet och systemet med omvandling av livstids fängelse till fängelse på viss tid.

7.1.1 Straffskalans utformning och dess konsekvenser för straffmätningen

Den nuvarande straffskalan för mord innebär att den som är skyldig till detta brott skall dömas till fängelse i tio år eller på livstid. Så som straffskalan för mord är utformad idag går det dock knappast att tala om en straffskala i någon egentlig mening. Det rör sig snarare om ett val mellan två alternativa straff. *Antingen* kan fängelse i tio år *eller* på livstid dömas ut. Följden av detta blir att möjligheterna till en nyanserad straffmätning är mycket begränsade.

Dagens straffskala för mord får anses vara problematisk främst utifrån två aspekter. För det första är det bekymmersamt att straffskalan inte medger att förmildrande respektive försvårande omständigheter kan beaktas i någon större utsträckning. Anledningen till detta är att vi har ett straffsystem som sätter principen om rättvis proportionalitet i centrum. Straff skall dömas ut efter förtjänst och svårare brott skall därmed bestraffas strängare än lindrigare brott. Dagens straffskala för mord tillåter dock inte att proportionalitetsprincipen får något större genomslag vid straffmätningen. Hänsyn till gärningens straffvärde kan endast tas vid bedömandet av huruvida straffet kan stanna vid ett tidsbestämt straff om tio års fängelse eller om ett utdömande av ett livstidsstraff är påkallat. Utrymmet för att bestämma straff i förhållande till gärningens straffvärde är således starkt begränsat.

I och med avgörandet i NJA 2007 s. 194 och HD:s uttalande om att livstidsstraffet skall vara förbehållet de allvarligaste morden har det redan begränsade utrymmet att beakta förmildrande och försvårande omständigheter ytterligare krympt. Konsekvensen av HD:s uttalande i

rättsfallet blir ju att ett stort flertal mord, som kan ha mycket skiftande straffvärde, alla resulterar i samma straff, d.v.s. fängelse i tio år. Jag anser att detta är mycket otillfredsställande, eftersom de sätt på vilka en person kan beröva en annan människa livet är nästintill obegränsade och av mycket varierande karaktär. Det är m.a.o. stora skillnader vad gäller olika mords grad av förkastlighet. Att brottets grad av förkastlighet inte tillåts komma till uttryck vid bestämmandet av straff är anmärkningsvärt, eftersom detta går stick i stäv med de grundläggande principer på vilka vårt straffsystem vilar.

Den andra aspekten rör den tröskeffekt som den nuvarande straffskalan ger upphov till och som har uppkommit p.g.a. att livstidsstraffen sedan 1990-talet kommit att tidsbestämmas till allt längre straff. Konsekvensen av detta är att skillnaden i faktisk verkställighetstid mellan fängelse i tio år och fängelse på livstid numera är mycket stor. Den som döms till tio års fängelse blir vanligtvis villkorligt frigiven efter två tredjedelar av strafftiden, vilket är sex år och åtta månader. En livstidsdömd kan emellertid idag tidigast bli frigiven efter att ha avtjänat två tredjedelar av 18 års fängelse, vilket är tolv år. Ett livstidsstraff innebär därmed som minst ett nästan dubbelt så långt straff sett till faktisk verkställighetstid. En sådan markant tröskeffekt torde, precis som Utredningen om frigivningsprövning av livstidsdömda påpekat, knappast accepteras i straffsystemet i övrigt.

Med anledning av det som anförts ovan är det min åsikt att den nuvarande straffskalan för mord inte ligger i linje med de principer som bär upp vårt straffsystem. Det finns därför ett behov av att ändra straffskalan så att proportionalitetsprincipen får ett större genomslag och en mer nyanserad straffmätning kan åstadkommas.

7.1.2 NJA 2007 s. 194 och straffnivån för mord

Frågan om straffmätningen för mord har länge varit osäker i svensk rätt, dels p.g.a. bristen på uttalanden i förarbetena till brottsbalken och dels därför att valet av påföljd för mord endast har tagits upp av HD ett fåtal gånger. HD:s tidigare uttalanden har dessutom inte gett mycket vägledning, eftersom dessa endast har inneburit att domstolarna inte behöver anse sig bundna av förarbetena och att valet av påföljd måste grunda sig på en friare bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. Numera finns det emellertid tydligare riktlinjer för straffmätningen för mord, då HD i NJA 2007 s. 194 uttalat att livstids fängelse skall vara förbehållet de allvarligaste morden. Innebörden av detta ställningstagande är att fängelse i tio år numera utgör normalpåföljden för mord.

Med tanke på den svenska straffmätningstraditionen, och med hänsyn till att straffrättskommitténs uttalanden angående normalpåföljden för mord har avfärdats, kan det visserligen sägas ligga i sakens natur att livstidsstraffet endast skall användas i de allra allvarligaste fallen. HD:s uttalande i NJA 2007 s. 194 får ändock uppfattas på så vis att domstolen önskat stävja den i praxis uppkomna utvecklingen mot en ökad användning av livstidsstraffet.

Att låta fängelse i tio år utgöra normalpåföljden för mord kan dock vara problematiskt. Anledningen till detta är främst att tio års fängelse (eller snäppet kortare fängelsestraff) inte sällan döms ut för andra brott än mord, såsom exempelvis grova narkotikabrott och grova våldtäkter. Josef Zila skriver angående detta i en artikel att ”[ä]ven om det rör sig om grov brottslighet som leder till dessa stränga straff, är det ändå svårt att jämföra de värden som står på spel vid t.ex. narkotikabrottslighet, med att ett liv oåterkalleligt upphört samt med det lidande och eventuella andra allvarliga följder som anhöriga till offret skall gå igenom.”¹²⁶ Jag instämmer i detta resonemang. Den nuvarande straffnivån för mord kan inte anses vara proportionerlig sett i relation till de straff som döms ut för dessa brott. Det är dessutom så att det kan argumenteras att straffnivån för mord ligger för lågt vid en jämförelse med andra typer av brott och då i första hand förmögenhetsbrotten. Att vi idag har en sådan obalans vad gäller straffnivåer är inte bara beklagligt ur ett juridiskt perspektiv, utan det kan även uppfattas som stötande av den breda allmänheten. På sikt kan detta leda till att tilltron till straffsystemet minskar. Jag anser därför att det finns anledning att höja straffnivån för mord.

7.1.3 Omvandling av livstidsstraff

Livstidsdömda har sedan länge kunnat räkna med att förr eller senare bli frigivna. Tidigare skedde frigivningen uteslutande genom att regeringen tidsbestämde livstidsstraffet efter att ha beviljat den dömda nåd, men numera tidsbestäms straffen i första hand med stöd av omvandlingslagen. Syftet bakom införandet av denna lag var främst att förbättra förutsebarheten och rättssäkerheten för de livstidsdömda. Lagen har dock varit mycket omdiskuterad och dess införande ifrågasattes helt eller delvis av ett antal remissinstanser.¹²⁷

Omvandlingsprövningen skall ske i två led. Först skall rätten med beaktande av ett antal kriterier ta ställning till huruvida omvandling skall ske och därefter skall, om utfallet är positivt, tidsbestämning av livstidsstraffet ske. I förarbetena till omvandlingslagen uttalades att ”[d]et är en naturlig utgångspunkt att vid omvandlingsprövningen beakta såväl den tid som verkställighet av straffet pågått som den brottslighet [...] som livstidsstraffet kommit att omfatta.”¹²⁸ På detta sätt tas det vid omvandlingsprövningen hänsyn till gärningens straffvärde. Det uttalas emellertid samtidigt att någon ny straffmätning inte skall ske samt att prövningen ”primärt [skall] grundas på förhållanden och omständigheter som inträffat efter [den ursprungliga] domen.”¹²⁹ De förhållanden och egenskaper som här åsyftas är de i lagen angivna kriterierna rörande risken för återfall i allvarlig brottslighet,

¹²⁶ Zila, s. 667.

¹²⁷ För en sammanställning av remisserna angående betänkandet Frigivning från livstidsstraff (SOU 2002:26) se Ju2002:2717/BIRS.

¹²⁸ Prop. 2005/06:35, s. 38.

¹²⁹ *Ibid.*

misskötsamhet samt främjandet av anpassning till samhället.¹³⁰ Eftersom även efterkommande förhållanden skall beaktas i samband med prövningen är det inte enbart gärningens straffvärde och principen om rättvis proportionalitet som ligger till grund för vad utfallet av en ansökan om omvandling blir.

Ovan beskrivna ordning är emellertid förenad med vissa problem. Först och främst kan argumenteras att det vid omvandlingsprövningen faktiskt sker en ny straffmätning, eftersom de omständigheter som legat till grund för den ursprungliga straffmätningen, d.v.s. gärningens straffvärde, skall fungera som utgångspunkt för bedömningen. Helén Örnemark Hansen anser att *”det är fråga om en förnyad straffmätning och tidsbestämning, eftersom Örebro tingsrätt kommer att tolka det som sagts i livstidsdomen.”*¹³¹ Enligt hennes uppfattning *”utgör det första ledet i 4 § omvandlingslagen på nytt en prövning av straffvärdet och det andra ledet utgör själva straffmätningen och påföljdsbestämningen.”*¹³²

Jag anser att Örnemark Hansens uppfattning har fog för sig och vill därmed hävda att den egentliga straffmätningen sker i samband med omvandlingsprövningen. Den nuvarande ordningen innebär således att straffmätningen skjuts på framtiden och då utförs av en ny domstol som endast har möjlighet att grunda sin bedömning på sådant som framgår av den ursprungliga domen. Den som dömts till ett livstidsstraff får således sväva i osäkerhet i minst tio år i väntan på att den egentliga straffmätningen skall ske. Och när den egentliga straffmätningen sedan väl sker så grundar sig denna på ett sämre underlag än det som den ursprungliga domstolen hade tillgång till. Ordningen för omvandling av livstidsstraff kan således ifrågasättas från såväl humanitets- som rättssäkerhetssynpunkt.

Det kan även göras invändningar mot beaktandet av risken för återfall i allvarlig brottslighet vid omvandlingsprövningen. Vid införandet av detta kriterium åberopades ett samhällsskyddsperspektiv. Anläggandet av ett sådant perspektiv innebär att det anses vara befogat att i vissa fall åsidosätta den dömdes intresse av att bli frigiven till förmån för behovet av att skydda samhället genom att vidare inkapacitera den dömden. Här kommer således individualpreventiva tankegångar tydligt till uttryck. Det är dock inte helt bekymmersfritt att föra in sådana tankegångar i ett system som bygger på en helt annan bestraffningsideologi. Mot att låta samhällsskyddsintresset få betydelse för prövningen kan därför invändas att det är principiellt fel att beröva en person friheten enbart p.g.a. att det bedöms finnas en risk för att personen i fråga skall återfalla i brott. Detta påpekades bl.a. av ett antal remissinstanser vid införandet av omvandlingslagen. Det kan dessutom tilläggas att det inte är möjligt att uppnå fullständigt säkra riskbedömningar. Det finns följaktligen alltid en risk för felbedömningar vad gäller återfallsbenägenheten. Detta innebär att personer som egentligen inte skulle

¹³⁰ Av dessa kriterier är risken för återfall i allvarlig brottslighet av särskilt stor vikt, eftersom förekomsten av en sådan risk utgör ett absolut hinder mot omvandling.

¹³¹ Örnemark Hansen, s. 204.

¹³² *Ibid.*

ha återfallit i brott om de hade blivit frigivna kan komma att hållas fortsatt inspärrade. Rättssäkerheten för dessa personer blir på så sätt hotad.

Det kan sammanfattningsvis sägas att livstidsstraffet och den nuvarande ordningen för omvandling av detta straff ger upphov till bekymmer. Då jag i denna framställning inte har för avsikt att ta ställning i frågan om ett eventuellt avskaffande av möjligheten att döma till fängelse på livstid skall jag nöja mig med att konstatera att det vore önskvärt att livstidsstraffet endast tillämpas i en begränsad utsträckning.

7.2 Straffnivåutredningens förslag på en utvidgad straffskala

I föregående avsnitt har jag konstaterat att det finns vissa problem inom ramen för den nuvarande ordningen för straffet för mord. Den här delen av min analys syftar till att klargöra vilken effekt Straffnivåutredningens förslag på en utvidgad straffskala har på dessa problem. Nedan följer således en analys av förslaget samt de överväganden som legat till grund för det.

7.2.1 Utvidgandet av den tidsbestämda delen av straffskalan

Straffnivåutredningens förslag innebär att den tidsbestämda delen av straffskalan för mord skall utvidgas så att den sträcker sig från fängelse i tio år till fängelse i 18 år. Fängelse på livstid skall fortfarande finnas med i straffskalan, men skall fortsättningsvis endast användas i de allra allvarligaste fallen av mord.

Som jag tidigare har påpekat i min analys ger den nuvarande straffskalan för mord upphov till en tröskeeffekt samtidigt som den leder till begränsade straffmättningsmöjligheter för domstolarna. Fråga är då huruvida dessa problem kan lösas genom Straffnivåutredningens förslag. Vad först och främst gäller tröskeeffekten kan anföras att den har uppkommit p.g.a. att den nuvarande straffskalan endast innehåller två steg som numera ligger mycket långt ifrån varandra. Genom att denna tvåstegsskala istället ersätts av en straffskala i ordets rätta bemärkelse kommer den markanta tröskeeffekt som idag existerar att försvinna.

En utvidgad straffskala medför även att möjligheterna att nyansera straffmätningen ökar, eftersom det skapas ett spann inom vilket straff kan mätas ut. Större hänsyn kan tas till förekomsten av eventuella förmildrande respektive försvårande omständigheter i det enskilda fallet, vilket innebär att de olika brottens straffvärde bättre kan avspeglas i de straff som mäts ut. På så sätt får den grundläggande principen om rättvis proportionalitet ett större genomslag vid straffmätningen för mord.

Genom att den tidsbestämda delen av straffskalan för mord utvidgas är det således möjligt att komma tillrätta med de problem som beskrivits ovan.

Straffnivåutredningens förslag på en utvidgad straffskala får därför anses vara mycket gångbart. Utformandet av den nya straffskalan är dock något som kan diskuteras. Enligt Straffnivåutredningens förslag skall straffskalan sträcka sig ända upp till fängelse i 18 år. Det är tänkt att hela den tidsbestämda delen av straffskalan skall användas, eftersom livstidsstraffet endast skall tillämpas i de allvarligaste fallen. Det torde därför vara fullt möjligt att fängelse i 18 år döms ut i sådana fall där omständigheterna är mycket försvårande, men rätten ändå inte anser att ett livstidsstraff bör dömas ut.

Som argument för att låta fängelse i 18 år ingå i straffskalan anför Straffnivåutredningen att det på så sätt kan skapas ett betydande utrymme för att åstadkomma en höjd straffnivå för mord utan att öka användningen av livstidsstraffet. Det kan dock vara problematiskt att låta straffskalan sträcka sig ända upp till fängelse i 18 år, eftersom detta samtidigt är det kortaste straff som ett livstidsstraff kan tidsbestämmas till. Straffnivåutredningen medger att det finns en risk att förekomsten av 18 års fängelse i straffskalan för mord kan uppfattas på så vis att ett livstidsstraff alltid måste omvandlas till ett högre straff än 18 år för att relationen mellan straffen skall bibehållas. Utredningen är emellertid av den åsikten att denna risk inte skall överdrivas. Jag anser dock, till skillnad från utredningen, att den här problematiken inte bör avfärdas så lättvindigt. Risken för att den föreslagna straffskalan leder till en strängare omvandlingspraxis är uppenbar och den kan mycket väl, åtminstone på sikt, komma att realiseras.

Det är min åsikt att det i framtiden kommer att vara mycket svårt för domstolarna att vid en omvandlingsprövning motivera att en livstidsdom skall omvandlas till ett 18-årigt fängelsestraff när den ursprungliga domstolen inte ansett att ett sådant straff varit tillräckligt ingripande. Hade den aktuella gärningens straffvärde legat inom ramen för den tidsbestämda delen av straffskalan hade ett 18-årigt fängelsestraff dömts ut redan från början. Det är ju dessutom så att livstidsstraffet i enlighet med förslaget skall undvikas i den mån det är möjligt. Om en domstol ändå väljer att döma ut ett sådant straff måste det tyda på att gärningen i fråga har ett mycket betydande straffvärde. Det torde således i framtiden vara mycket svårt att omvandla ett livstidsstraff till fängelse i 18 år eller strax däröver. Det är därför, enligt min mening, troligt att en utvidgad straffskala som sträcker sig ända upp till fängelse i 18 år kommer att leda till att det efter hand utvecklas en strängare praxis vad gäller längden på de tidsbestämda straff som livstidsstraffen omvandlas till.

Med anledning av de långsiktiga konsekvenser som kan komma att följa av den straffskala som Straffnivåutredningen föreslår anser jag att det är av stor vikt att lagstiftaren inte förbiser den här problematiken. Det kan t.ex. övervägas om det inte kan vara tillräckligt att låta den tidsbestämda delen av straffskalan för mord stanna vid fängelse i 16 år. Detta är för övrigt den övre gräns som gäller i dansk rätt.

7.2.2 Straffnivån för mord höjs

En utvidgning av straffskalan för mord innebär att utrymmet mellan de två nuvarande straffalternativen frigörs och kan användas vid straffmätningen. Detta leder inte bara till att en mer nyanserad straffmätning kan åstadkommas utan även till att den generella straffnivån för mord kommer att höjas. En sådan höjning ligger i linje med Straffnivåutredningens övriga förslag angående förhöjda straffnivåer för allvarliga våldsbrott.

Jag har tidigare i min analys uttryckt att den straffnivå för mord som gäller i ljuset av NJA 2007 s. 194 är för låg sett i förhållande till de straffnivåer som gäller för övriga brott. Att Straffnivåutredningen presenterar ett förslag som innebär att straffnivån höjs ser jag därför som positivt. Det är dock min åsikt att utredningens motivering till varför straffnivån för mord behöver höjas är något tveksam.

Enligt Straffnivåutredningen har acceptansen för våld i samhället minskat och som en konsekvens av detta finns det ett större behov än tidigare av att kunna beakta försvårande omständigheter vid straffmätningen för mord. En sådan förändring av värderingarna i samhället torde, om den kan påvisas, kunna utgöra en godtagbar anledning till att våldsbrotten överlag värderas upp straffvärdemässigt. Jag anser emellertid att det är svårt att tillämpa ett sådant resonemang vad gäller mord, eftersom acceptansen för detta brott, som ju är det grövsta av de allvarliga våldsbrotten, inte torde ha minskat under senare tid utan istället alltid ha varit mycket låg. En höjning av den generella straffnivån för mord kan därför, enligt min mening, bäst motiveras utifrån den sänkning av straffnivån som uppstått som ett resultat av avgörandet i NJA 2007 s. 194 samt den obalans vad gäller straffnivåer som finns i dagens straffsystem.

Fråga är dock hur mycket den generella straffnivån för mord egentligen kommer att höjas för det fall att Straffnivåutredningens förslag leder till lagstiftning. Här kommer vi in på den för straffmätningstraditionen så centrala frågan om den s.k. startpunktens belägenhet. Det handlar m.a.o. om var i straffskalan som normalfallet skall finnas. Enligt svensk straffmätningstradition skall de straff som mäts ut i regel ligga i den nedersta delen av straffskalan. Straffnivåutredningen har dock uttalat att hela straffskalan för mord skall tillämpas vid utmätandet av straff. Samtidigt anfördes även att straffminimum, fängelse i tio år, endast bör användas i de fall där omständigheterna vid en sammantagen bedömning anses vara förmildrande, utan att gärningen för den skull är att bedöma som dråp. Av dessa uttalanden torde kunna konkluderas att normalfallet inte är avsett att ligga i omedelbar anslutning till straffminimum. Med tanke på rådande straffmätningstradition torde startpunkten dock inte ligga alldeles för högt upp i straffskalan. Det kan i det här läget endast spekuleras i dess belägenhet, men min personliga gissning är ändå att den kommer att ligga någonstans runt fängelse i 12-13 år.

7.2.3 En minskad användning av livstidsstraffet

Enligt gällande straffmättningspraxis skall livstids fängelse vara förbehållet de allvarligaste morden och således endast användas i en begränsad utsträckning. Möjligheten att inom ramen för en utvidgad straffskala döma ut längre tidsbestämda fängelsestraff torde emellertid leda till en än mer sparsam tillämpning av livstidsstraffet. En sådan utveckling har exempelvis skett i dansk rättspraxis, där möjligheten att döma ut straff upp till fängelse i 16 år medfört att livstidsstraffet i genomsnitt endast döms ut ett fåtal gånger varje år.

En reducerad användning av livstidsstraffet innebär att antalet livstidsdömda på sikt kommer att minska. Därmed kommer även antalet omvandlingsärenden att i framtiden bli färre. Detta leder i sin tur att de invändningar som kan göras mot livstidsstraffet och det sätt på vilket detta straff omvandlas till ett tidsbestämt straff kan göras mindre gällande. Det faktum att Straffnivåutredningens förslag medför att vi går mot en minskad användning av livstidsstraffet får således anses vara positivt.

7.3 Slutsatser och avslutande synpunkter

För mord är föreskrivet fängelse i tio år eller på livstid. Enligt gällande straffmättningspraxis skall livstidsstraffet vara förbehållet de allvarligaste fallen, vilket innebär att fängelse i tio år utgör normalpåföljden för mord. Ett tioårigt fängelsestraff leder vanligtvis till att den dömda blir villkorligt frigiven efter att ha avtjänat knappt sju år av sitt straff. För den som däremot blir dömd till livstids fängelse gäller ett helt annat system. Frigivning från ett sådant straff kan endast ske antingen genom att regeringen beviljar nåd eller genom att en domstol, efter att ha gjort en prövning utifrån ett visst antal uppställda kriterier, tidsbestämmer straffet med stöd av omvandlingslagen. Det är dock inte möjligt att omvandla ett livstidsstraff till ett kortare tidsbestämt straff än fängelse i 18 år, vilket ger en faktisk verkställighetstid på tolv år.

Jag har i min analys konstaterat att det inom ramen för den ovan beskrivna ordningen finns vissa problem. Först och främst leder det sätt på vilket den nuvarande straffskalan för mord är utformad till begränsade straffmättningsmöjligheter för domstolarna. Förmildrande och försvårande omständigheter kan inte beaktas i tillräcklig utsträckning och den grundläggande principen om rättvis proportionalitet får således inte tillbörligt genomslag vid straffmätningen. Det faktum att straffskalan endast består av två alternativa straff, som ligger mycket långt ifrån varandra vad gäller faktisk verkställighetstid, ger dessutom upphov till en markant tröskeffekt. Till detta kommer att gällande straffmättningspraxis medför att straffnivån för mord, som ju är det grövsta av de allvarliga våldsbrotten, kan anses vara för låg i förhållande till de straffnivåer som gäller för övriga brott.

Det kan dessutom argumenteras att systemet med omvandling av livstidsstraff innebär att den faktiska straffmätningen skjuts på framtiden. Den som dömts till ett livstidsstraff får således i osäkerhet vänta i minst tio år på att den egentliga straffmätningen skall ske och när denna sedan väl äger rum så grundas den på ett sämre underlag än det som den ursprungliga domstolen hade tillgång till. Detta kan ifrågasättas från såväl humanitets- som rättssäkerhetssynpunkt. Det kan vidare även på goda grunder göras invändningar mot den betydelse som risken för återfall i allvarlig brottslighet har för utgången av omvandlingsprövningen. Att låta en bedömd risk för återfall ligga till grund för ett förlängt frihetsberövande kan anses vara principiellt fel. Riskbedömningarna är heller aldrig fullständigt säkra, vilket innebär att personer som aldrig skulle ha återfallit i brott kan komma att bli föremål för ett förlängt frihetsberövande. Rättssäkerheten för dessa personer blir därmed hotad.

Fråga är då om de problem som ovan beskrivits är av så allvarlig art att en förändring av den nuvarande ordningen är påkallad. Jag anser att svaret på denna fråga måste bli jakande. Problemen är alldeles för många och av alldeles för grundläggande karaktär för att den nuvarande ordningen skall anses vara tillfredställande.

Nästa fråga att ta ställning till är då huruvida Straffnivåutredningens förslag på en utvidgad straffskala för mord är en lämplig lösning på de problem som finns. Det är min åsikt att utredningens förslag är mycket gångbart, eftersom det bästa sättet att komma tillrätta med dagens problem är att göra det möjligt för domstolarna att döma ut längre tidsbestämda straff. Utvidgandet av straffskalan medför att straffmätningen kan göras mer nyanserad, då det finns utrymme att i större utsträckning beakta olika förmildrande och försvärande omständigheter. Samtidigt leder förslaget även till att den jämförelsevis låga straffnivån för mord höjs. Jag vill dessutom framhålla att det får anses vara positivt att förslaget för med sig en minskad användning av livstidsstraffet, eftersom detta innebär att antalet omvandlingsärenden på sikt kommer att bli färre.

Det är dock viktigt att det observeras att en straffskala som sträcker sig ända upp till fängelse i 18 år kan komma att medföra att praxis för omvandling av livstidsstraff blir strängare i framtiden. Detta är något som lagstiftaren bör ta med i beräkningen vid beslutandet om straffskalans utformning. Det bör exempelvis övervägas om inte en straffskala som sträcker sig upp till fängelse i 16 år kan anses vara tillräcklig.

Det kan ändå konstateras att förslaget på en utvidgad straffskala för mord på det hela taget är mycket välkommet och därför i stort bör läggas till grund för ny lagstiftning. Avslutningsvis kan dock ifrågasättas varför möjligheten att ändra straffskalan för mord på det här sättet inte utreddes redan när den dåvarande regeringen under början av 2000-talet väckte frågan om att införa en ny ordning för frigivningsprövning av livstidsdömda. Det hade enligt min mening varit att föredra att man från regeringens sida redan i det här skedet gått till roten av problematiken och tagit itu med den på området

grundläggande frågan om straffskalan och straffvärdet för mord. Om så hade skett hade vi idag inte behövt ha en konstruktion av straffet för mord som brister på flera punkter och följaktligen framstår som mindre genomtänkt.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Brå-rapport 2001:16. *Kriminalstatistik 2000.*
Brå-rapport 2002:13. *Kriminalstatistik 2001.*
Brå-rapport 2003:8. *Kriminalstatistik 2002.*
Brå-rapport 2004:2. *Kriminalstatistik 2003.*
Brå-rapport 2005:12. *Kriminalstatistik 2004.*
Brå-rapport 2006:4. *Kriminalstatistik 2005.*
Brå-rapport 2007:20. *Kriminalstatistik 2006.*
Brå-rapport 2008:17. *Kriminalstatistik 2007.*

Dir. 2000:85. *Frigivning av livstidsdömda m.m.*
Dir. 2007:48. *Skärpt syn på allvarliga våldsbrott m.m.*
Dir. 2007:137. *Tilläggsdirektiv till Straffnivåutredningen.*

Ju2002:2717/BIRS. *Remissammanställning över betänkandet Frigivning från livstidsstraff (SOU 2002:26).*

Prop. 1962:10. *Med förslag till brottsbalk.*
Prop. 1987/88:120. *Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.).*
Prop. 2005/06:35. *Lag om omvandling av fängelse på livstid.*

SFS 1864:11. *Straff-Lag; Gifwen Stockholms Slott den 16 Februari 1864.*
SFS 1942:740. *Rättegångsbalk.*
SFS 1962:700. *Brottsbalk.*
SFS 1964:169. *Lag om straff för folkmord.*
SFS 1968:64. *Narkotikastrafflag.*
SFS 1974:152. *Kungörelse om beslutad ny regeringsform.*
SFS 2000:1225. *Lag om straff för smuggling.*
SFS 2003:148. *Lag om straff för terroristbrott.*
SFS 2006:45. *Lag om omvandling av fängelse på livstid.*
SFS 2006:1119. *Förordning om omvandling av fängelse på livstid.*

SOU 1953:14. *Förslag till brottsbalk.*
SOU 1986:13-15. *Påföljd för brott. Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning m.m.*
SOU 2002:26. *Frigivning från livstidsstraff.*
SOU 2007:90. *Straffskalan för mord.*
SOU 2008:85. *Straff i proportion till brottets allvar.*

Litteratur

- Borgeke, Martin: *Att bestämma påföljd för brott*, Stockholm 2008.
- Jareborg, Nils och Zila, Josef: *Straffrättens påföljdslära*, 2:a upplagan, Stockholm 2007.
- Sitte Durling, Catharina: "Viss tid eller livstid?". I: *Festskrift till Madeleine Leijonhufvud (red.: Annika Norée)*, Stockholm 2007.
- Zila, Josef: "Fängelse i tio år eller livstidsstraff?". I: *Svensk Juristtidning* Häfte 7/2007, s. 667-669.
- Örnemark Hansen, Helén: "En domare dömer – en annan bedömer". I: *Ikke kun straf: Festskrift til Vagn Greve (red.: Thomas Elholm m.fl.)*, Köpenhamn 2008.

Övrigt

- RättsPM 2007:16. *Påföljd för mord – en sammanställning av domar meddelade efter Högsta domstolens som NJA 2007 s. 194*. Utvecklingscentrum Göteborg. Åklagarmyndigheten. November 2007.

Rättsfallsförteckning

NJA 1985 s. 510

NJA 1999 s. 531

NJA 2007 s. 194

NJA 2008 s. 579